

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Т. А. Коломоєць

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової
освіти, к.пед.н. _____ Т. В. Турбар

Рецензент: професор кафедри дошкільної та початкової
освіти, професор, д.пед.н. _____ Дяченко М. Д

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Коломоєць Тетяні Анатоліївни

1. Тема роботи: «Формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі»

керівник роботи Турбар Т.В., к. пед. н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати сутність поняття «пізнавальний інтерес» у наукових дослідженнях; розкрити особливості формування пізнавального інтересу молодших школярів; охарактеризувати позакласну роботу як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів; визначити стан сформованості пізнавального інтересу молодших школярів; розробити методику формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі; скласти рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів.

5. Перелік графічного матеріалу: рисунків – 5 з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Турбар Т. В.	03.11.22 р.	03.11.22 р.
Розділ 1	Турбар Т. В.	16.12.22 р.	16.12.22 р.
Розділ 2	Турбар Т. В.	10.04.23 р.	10.04.23 р.
Висновки	Турбар Т. В.	28.09.23 р.	28.09.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-лютий	виконано
4	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення роботи	жовтень	виконано
7	Рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Коломоець Т. А.

Керівник роботи _____ Турбар Т. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 70 с., 5 рисунків, 63 джерела, 1 додаток.

Мета дослідження: полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методики формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

Об'єкт дослідження: процес формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Предмет дослідження: методика формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення; емпіричні: бесіда, спостереження, анкетування, тестування.

Теоретичне значення дослідження: визначено суттєві характеристики пізнавального інтересу; розкрито зміст та особливості формування пізнавального інтересу учнів початкової школи у процесі навчання; розглянуто позакласну роботу як ефективний засіб формування пізнавального інтересу молодшого школяра; обґрунтовано критерії прояву пізнавального інтересу та їх показники.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що на основі теоретичних положень розроблено рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Галузь використання: заклади освіти.

ІНТЕРЕС, ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС, МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ПОЗАКЛАСНА РОБОТА, ПРОЄКТНА РОБОТА, ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ, МЕТОДИ НАВЧАННЯ.

SUMMARY

Kolomoiets T. A. Formation of Cognitive Interest of Younger Schoolchildren in Extracurricular Work.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (63 items).

Today, more than ever, society's responsibility for the education of the younger generation is widely recognized. Today, education faces a number of problems. Activation of students' cognitive activity is one of the urgent problems at the stage of development of pedagogical theory and practice. This is natural, since teaching is the leading activity of schoolchildren. And cognitive interest is extremely important for educational activity. It is he who is the factor of successful learning and personality development of the student.

The purpose of the research: consists in the theoretical substantiation and development of the method of forming the cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work.

The research tasks:

- 1) to analyze the essence of the concept of "cognitive interest" in scientific research;
- 2) to reveal the peculiarities of the formation of cognitive interest of younger schoolchildren;
- 3) to characterize extracurricular work as a means of forming the cognitive interest of younger schoolchildren;
- 4) to determine the state of formation of the cognitive interest of younger schoolchildren;
- 5) to develop a method of forming the cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work;
- 6) to make recommendations to primary school teachers on the formation of the cognitive interest of younger schoolchildren.

Object of research: the process of formation of cognitive interest of younger schoolchildren.

The subject of the study: the method of forming the cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work.

Part 1 “Theoretical principles of formation of cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work” the essence of the concept of "cognitive interest" in scientific research is revealed; the peculiarities of the formation of the cognitive interest of younger schoolchildren are determined; considered extracurricular work as a means of forming the cognitive interest of younger schoolchildren.

Part 2 “An experimental study of the formation of cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work” the level of formation of cognitive interests of younger schoolchildren is determined; a method of forming the cognitive interest of younger schoolchildren in extracurricular work was developed; provided recommendations to primary school teachers on the formation of the cognitive interest of younger schoolchildren.

The materials of the work can be used by primary school teachers to improve the educational process in order to identify and increase the cognitive interest of primary school students in lessons and in extracurricular work.

Keywords: interest, cognitive interest, younger school age, extra-class work, project work, game activities, teaching methods.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні засади формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.....	12
1.1. Сутність поняття «пізнавальний інтерес» у наукових дослідженнях.....	12
1.2. Особливості формування пізнавального інтересу молодших школярів...	21
1.3. Позакласна робота як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів.....	32
Розділ 2. Експериментальне дослідження формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.....	46
2.1. Методика та організація проведення дослідження.....	46
2.2. Діагностування рівня сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів.....	53
2.3. Методика формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.....	60
2.4. Рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів.....	66
Висновки.....	75
Список використаних джерел.....	78
Додаток.....	84

ВСТУП

Сьогодні як ніколи широко усвідомлюється відповідальність суспільства за виховання підростаючого покоління. Нині перед освітою постає низка проблем. Активізація пізнавальної діяльності учнів – одна з актуальних проблем на етапі розвитку педагогічної теорії та практики. Це закономірно, оскільки вчення – провідний вид діяльності школярів. І надзвичайно значимим для навчальної діяльності є пізнавальний інтерес. Саме він є фактором успішного навчання та розвитку особистості школяра.

Пізнавальний інтерес – важлива якість особистості, що формується в соціальних умовах. Пізнавальний інтерес виступає одним із головних мотивів навчальної діяльності школяра. Процесу пізнання характерне прагнення проникати в суть явищ, відбивати у свідомості причинно-наслідкові зв'язки, закономірності та протиріччя. Низький рівень його розвитку може спричинити неуспішність дітей у школі, зниження їх пізнавальної активності, відсутність мотивації у навчанні.

Актуальність проблеми формування та розвитку пізнавального інтересу молодших школярів визначається пошуком нових педагогічних засобів в організації освітнього процесу. У Державному стандарті початкової освіти позначені цільові орієнтири, які передбачають всебічний розвиток у дітей «талантів, здібностей, ... формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [18].

Досягнення означених результатів неможливе без формування у молодших школярів стійкого пізнавального інтересу, постійного бажання зануритись у сферу пізнання.

Особливого значення для підвищення пізнавального інтересу школярів набуває позакласна робота, оскільки вона створює умови для прояву та розвитку дитиною своїх інтересів на основі вільного вибору, формування духовно-моральних цінностей, розуміння культурних традицій.

Позакласна робота, особливості її змісту та специфіка організації, має переважні можливості для прищеплення любові до вчення, інтересу до знань. Ще В. Сухомлинський наголошував, що «у вихованні все головне і урок, і розвиток різнобічних інтересів дітей поза уроком» [58].

Аналіз наукових джерел засвідчив значну увагу науковців до проблеми формування та розвитку пізнавального інтересу школярів.

В дослідженнях Г. Алексюк, Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, В. Бондаревського, В. Буряка, Ш. Бюлер, Л. Гордона, Б. Друзя, О. Киричука, О. Ковальова, М. Левітова, В. Оконя, Ж. Піаже, Т. Рібо, Т. Сущенко, Д. Фрейер, І. Шапошнікової та інших закладено теоретичний фундамент і сформульовані продуктивні ідеї розвитку пізнавального інтересу школярів у процесі їх навчання. Особливостям розвитку та формування пізнавальних інтересів учнів присвячено праці Н. Бібік, Н. Бойко, Д. Ельконіна, Н. Житеньової, С. Захарова, В. Кобаль, І. Лернера, Г. Щукіної та ін.

Проблему впливу пізнавального інтересу на результативність навчання в початковій школі досліджували Н. Бібік, О. Киричук, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін. З. Ікуніна, А. Карнаухова, О. Лобач, Л. Маневцова, Б. Мухацька, Л. Савлучинська, Л. Сапунова, Т. Торчинська, К. Щербакова та ін. розглядали питання формування пізнавальних інтересів молодших школярів у навчальному процесі.

Незважаючи на те, що проблема пізнавальних інтересів у молодших школярів широко висвітлюється в психолого-педагогічних дослідженнях та наукових працях багато десятиліть, вона і на сьогоднішній день є актуальною та найскладнішою психолого-педагогічною проблемою. Активізація процесу навчання створює можливість подолання протиріч між вимогами соціуму до початкової освіти та загальноприйнятим досвідом навчання, між педагогічною теорією та практикою.

Таким чином, вивчення вищезазначених аспектів досліджуваної проблеми, важливість її теоретичної розробки, актуальні соціальні запити та їх реалізація в умовах практики початкової освіти зумовили вибір теми нашого

дослідження «Формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі».

Мета дослідження: полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методики формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

Об'єкт дослідження: процес формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Предмет дослідження: методика формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність поняття «пізнавальний інтерес» у наукових дослідженнях.

2. Розкрити особливості формування пізнавального інтересу молодших школярів.

3. Охарактеризувати позакласну роботу як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів.

4. Визначити стан сформованості пізнавального інтересу молодших школярів.

5. Розробити методику формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

6. Скласти рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення;

- емпіричні: бесіда, спостереження, анкетування, тестування.

Теоретичне значення дослідження:

- визначено суттєві характеристики пізнавального інтересу;

- розкрито зміст та особливості формування пізнавального інтересу учнів початкової школи у процесі навчання;

- розглянуто позакласну роботу як ефективний засіб формування пізнавального інтересу молодшого школяра;

- обґрунтовано критерії прояву пізнавального інтересу та їх показники: інтелектуальний (виникнення пізнавальних питань, зверненість до способів пізнання об'єкта, що вивчається), емоційно-вольовий (прояв емоцій, пов'язаних з пізнанням, активність і самостійність у подоланні труднощів, зосередженість і увага до пізнавальної інформації), процесуальний (дослідницький підхід у вирішенні пошукових завдань, до нестандартного способу вирішення пошукового завдання, увага до окремих сторін пізнавальної діяльності, прояв умінь вступати в діалог з приводу пізнання).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що на основі теоретичних положень розроблено рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Матеріали роботи можуть бути використані вчителями початкових шкіл для вдосконалення освітнього процесу з метою виявлення та підвищення пізнавального інтересу учнів початкових класів на уроках та у позакласній роботі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

1.1. Сутність поняття «пізнавальний інтерес» у наукових дослідженнях

Проблема інтересу у навчанні існувала протягом усього історичного процесу розвитку педагогічної думки. Поняття «інтерес» визначається дослідниками з позицій філософської, соціологічної та психолого-педагогічної науки.

У філософії поняття «інтерес» розглядається у зв'язку з потребами та цінностями, які проникають у різні сфери життя суспільства та діяльності особистості. Чим різноманітнішими є інтереси людини, стверджує філософська наука, тим ширше представлене в них життя суспільства, виражене в науці, мистецтві, техніці, культурі.

Область інтересу в соціології поширюється на соціальне, етичне та естетичне життя суспільства та людини. З погляду соціологічної науки інтерес – «це єдність висловлювання, прояви внутрішньої сутності суб'єкта та відображення об'єктивного світу, сукупності матеріальних та духовних цінностей людської культури у свідомості суб'єкта. Інтерес сприяє об'єднанню особистих та суспільних цінностей – це об'єкт людських прагнень та бажань» [34].

У соціологічному словнику термінів і понять інтерес розглядається як «усвідомлення потреб людини; має об'єктивно-суб'єктивну природу і разом із потребами становить основу ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу; виступає одним із регуляторів соціальної поведінки» [55, с. 129].

З психологічної точки зору інтерес розглядається як одна з форм

ставлення людини до об'єктивної дійсності та визначається як таке ставлення до предмета, що створює тенденцію переважно звертати увагу на нього.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що у контексті педагогічної науки наводяться різні визначення інтересу. Проте вдається виділити найістотніші його сторони. З одного боку, інтерес є форму прояву пізнавальної потреби, яка сприяє глибшому відображенню реальності, з іншого боку, когнітивна орієнтація людини на конкретний предмет, явище реальності, є одним з найбільш значущих стимулів для набуття знань і розширення кругозору.

Інтерес – це вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення особистості до предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до відповідних видів людської діяльності. Тут виступають в єдності об'єкт інтересу, що має захоплюючі, привабливі сторони, і суб'єкт, для якого ці сторони життєво важливі [27, с. 11].

А. Бондар стверджує, що «інтерес виступає складною і вагомою для особистості категорією, має багато трактувань та з точки зору психології розглядається як:

- вибіркова спрямованість особистості, її уваги (Т. Рибо, Н. Добринін), її думок, міркувань (С. Рубінштейн);
- прояв розумової та емоційної активності (Е. Строні, С. Рубінштейн);
- активатор різноманітних відчуттів (Д. Фрейн) і своєрідна чуттєвість дитини (Ш. Бюлер);
- своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, які підвищують активність, свідомість і діяльність особистості (Л. Гордон);
- структура, яка складається з різноманітних потреб (Ш. Бюлер);
- активно-пізнавальне (В. Мясіщев, В. Іванов), емоційно-пізнавальне (Н. Морозова) ставлення особистості до світу;
- специфічне ставлення людини до об'єкта, викликане усвідомленням його значення та емоційною привабливістю (О. Ковальов)» [5, с. 33].

І все-таки, про який би вид інтересу не йшлося, неодмінними є дві

обставини: наявність у ньому потреби та позитивне переживання цієї потреби. І те, й інше входить практично у всі визначення інтересу, що даються різними авторами. При цьому можна виділити вузьке та широке розуміння інтересу. При вузькому підході інтерес пов'язується лише з пізнавальною потребою, і автори у зв'язку з цим визнають лише пізнавальний інтерес. При широкому підході інтерес пов'язується і з іншими потребами, втрачаючи при цьому свою специфіку.

Визначення інтересу, пов'язане із спрямованістю особистості, з її зосередженістю на конкретному об'єкті загалом не викликає принципових заперечень. Інтерес у даному випадку постає як сукупність проявів активності (у числі показників активності виділяють, наприклад, кількість питань, що задаються дитиною, рівень емоційних проявів тощо), проте такий підхід є значною мірою описовим, що не розкриває власне механізму виникнення інтересу.

Звідси продуктивнішою, на наш погляд, представляється позиція вчених, які зближують інтерес із спонуканнями, які входять у мотиваційну сферу особистості. Тобто інтерес постає як складова системи мотивації, яка поряд із спонуканнями, мотивами, потребами, прагненнями тощо. визначає спрямованість активності людини.

В. Станчик зазначає, що «інтерес формується і розвивається у діяльності, впливають на нього не окремі компоненти діяльності, а її об'єктивно-суб'єктивна сутність (характер, процес, результат). Психічні процеси, включені в інтерес, – це особливі зв'язки, своєрідні взаємини» [56].

Зупинимось докладніше на пізнавальному інтересі – особливому виді інтересу до пізнання, що фігурує у процесі навчання.

Пізнавальний інтерес – багатогранний об'єкт наукового пізнання. Перебуваючи на стику дослідження психології, дидактики та теорії виховання, він має багату історію свого розвитку. Залежно від глибини і частоти наукових пошуків, зроблених тією чи іншою наукою в цій галузі, і відповідно до логіки даної роботи умовно можна виділити три напрямки, обґрунтовані нами як три

рівні вивчення цього процесу: психологічний, дидактичний та педагогічний (цілісний). Вивчення психолого-педагогічної літератури дозволяє узагальнити, що шлях до сучасної педагогіки пізнавального інтересу, що розкриває його як інтегральне особистісне утворення та як ефективний засіб виховання особистості школяра, йшов від характеристики інтересу як структурного елемента психології людини до розуміння інтересу як засобу організації педагогічного процесу, насамперед, ефективного засобу навчання [6].

Зазначимо, що «суть пізнавального інтересу полягає в тому, що його об'єктом є процес пізнання, для якого характерно прагнення проникати в сутність явищ (а не просто бути споживачем інформації про них), пізнанням теоретичних, наукових засад певної галузі знань, відносно стійким прагненням до постійного глибокого їх вивчення» [63, с. 93].

На думку багатьох науковців «предметом пізнавального інтересу є властивість людини: пізнавати навколишній світ, але не тільки з метою біологічного та соціального орієнтування, а в найістотнішому ставленні людини до світу – у прагненні проникати в його різноманіття, відображати у свідомості причинно-наслідкові зв'язки, закономірності та протиріччя. У пізнавальному інтересі закладено можливості проникати в наукові істини, розсувати рамки пізнання, шукати нові шляхи та можливості освоєння людиною обраної діяльності, галузі пізнання» [20].

Пізнавальний інтерес включає не тільки прагнення до пізнання. Перебуваючи у взаємозв'язку з накопиченими фактами, відомостями, він виявляє зв'язок із пам'яттю, яка зберігає знання. Двигунами інтересу є уява і мислення, за допомогою яких можна глибше зрозуміти і передбачати результат, виявляти винахідливість, ініціативу, самостійність у діяльності. Таким чином, пізнавальний інтерес обумовлений багатьма психологічними процесами та явищами, у зв'язку з чим для розвитку інтересу необхідно організувати діяльність і одночасно позитивно впливати на формування тих психологічних функцій, які перебувають з ним у взаємодії.

Пізнавальний інтерес деякими вченими визначається як ставлення до

предмета чи діяльності. Але це відношення відрізняється від інших видів відносин особистості та, зокрема, від загального позитивного ставлення до предмета. Специфіка інтересу в його особливій емоційно-пізнавальній стороні, яка характеризується у людини спонуканням питань, активністю, прагненням до діяльності.

Пізнавальний інтерес можна визначити як активне емоційно-пізнавальне ставлення людини до світу та виділити два рівні інтересу: ситуативний (епізодичний) та ініціативний. Ситуативний інтерес є наслідком переживання ставлення до предмета на даний момент. Він нестійкий і зникає одночасно із припиненням відповідної діяльності. Результат впливу такого інтересу – нульовий. Другий рівень інтересу (ініціативний) є наслідком прагнення активного пошуку джерела задоволення. Він відрізняється стійкістю, не пропадає за відсутності цікавого предмета. Його вплив на дитину полягає в тому, що пізнання із засобу стає метою діяльності.

У процесі розвитку необхідно прагнути становлення другого рівня інтересу. Важливий момент у тому, що інтерес наростає у зв'язку з задоволенням. Засобом задоволення пізнавального інтересу є нові знання, нова інформація. Здобуття нових знань не знижує інтерес, а, навпаки, посилює його. У своїй розвиненій формі він стає ненасиченим – чим більше людина узнає, тим їй цікавіше і ти більше їй хочеться знати. У цьому сенсі (як і в багатьох інших відносинах) пізнавальний інтерес принципово відрізняється від інших біологічних інтересів. Справжній пізнавальний інтерес неможливо задовольнити: він безмежний, як безмежне самопізнання.

Своєрідність пізнавального інтересу полягає у складному пізнавальному ставленні до світу предметів, явищ, знання про них, до наукових галузей, що їх вивчають. Це відношення виявляється у глибокому вивченні, у постійному і самостійному добуванні знань у галузі, що цікавить, в активному та діяльному придбанні необхідних для цього способів, у наполегливому подоланні труднощів, що лежать на шляху оволодіння знаннями та способами їх отримання.

Інакше кажучи, інтерес як ставлення виступає лише у початковій стадії свого розвитку. Надалі, за сприятливих умов, емоційне ставлення переростає у спрямованість особистості, тобто визначає її життєву орієнтацію. За наявності емоційно-пізнавальної спрямованості людина завжди прагне не лише займатися певної діяльністю, а й безпосередньо пізнавати її тонкощі, удосконалюватися у сфері цієї діяльності. Спрямованість як би стає «другою природою людини», справою його життя.

Пізнавальний інтерес може набути характеру схильності, якщо людина посилено і постійно займається певним видом діяльності, віддає перевагу цьому виду діяльності серед інших, якщо, нарешті, він пов'язує з нею життєві плани. Інтерес рівнозначний поняттю схильності: «Інтерес – це схильність звертати увагу на певні об'єкти, прагнення докладно із ними познайомитися» [19]. У цьому разі цінність його для розвитку особистості полягає у тому, що пізнавальна діяльність у цій предметній області під впливом інтересу до неї активізує психічні процеси особистості, приносить їй глибоке інтелектуальне задоволення, сприяє емоційному підйому. Виходячи з цього, пізнавальний інтерес постає як найважливіший мотив активності особистості, її пізнавальної діяльності [39].

Психолог В. Мясищев визначає інтерес саме як активне пізнавальне ставлення, тому що при будь-якому інтересі людина прагне бути в центрі інформації, що накопичується. Діяльність під впливом пізнавального інтересу набуває певної спрямованості. Пізнавальний інтерес при цьому вже не потребує зовнішньої стимуляції і як би самопідкріплюється за рахунок:

- його позитивного впливу на інші прояви особистості (увагу, мислення, пам'ять, загальну активність);
- підкріплення інтересу самим процесом пізнання та його результатами (вирішення існуючих і нових питань, прояв здібностей особистості, її минулого досвіду та установок, набуття нових знань та способів пізнання);
- емоційної забарвленості розумового пошуку, у процесі якого емоції виникають під впливом «дефіциту інформації» за наявності пізнавальної

потреби [5].

Пізнавальний інтерес має на увазі орієнтацію на певний результат. Однак орієнтація на результат задає лише напрямок руху думки. Пізнавальний інтерес, передусім, є потреба у спрямованості до результату, у самому процесі пізнання.

Сучасна педагогіка розглядає «пізнавальний інтерес» не лише як інтерес учнів до навчальних предметів, але й розуміє його ширше: як інтерес до життя, до історії, до культури, до іншої людини – інтерес як основу нових досягнень протягом усього життя людини, насиченої розумовою діяльністю.

Дослідники відзначають, що пізнавальний інтерес – глибоко особистісне утворення, яке не зводиться до окремих властивостей та проявів. Його психологічну природу становить нерозривний комплекс життєво важливих для особистості процесів (інтелектуальних, емоційних, вольових). Саме інтерес та комплекс пов'язаних з ним станів особистості утворюють внутрішнє середовище учня, необхідне для повноцінного навчання. В умовах навчання пізнавальний інтерес виражений схильністю школяра до вчення, до пізнавальної діяльності в області одного чи кількох предметів [27].

Пізнавальний інтерес сприяє усвідомленню особистістю суттєвих зв'язків, відносин, закономірностей і на вищому рівні його розвитку дитина самостійно шукає цікаву для неї інформацію з проблеми, а потім і прагнить до пізнання складних теоретичних питань у вирішенні проблем конкретної науки. Виходячи з цього під рівнем розвитку пізнавального інтересу можна розуміти довільне управління навчальною діяльністю, розвиток сприйняття, мислення, промови, пам'яті, уяви.

Нині феномен пізнавального інтересу є не тільки галуззю вивчення дидактики, а й визначається важливим предметом дослідження теорії виховання. Сутність терміна розширюється підходом, який розуміє його не тільки як значний мотив вчення, що визначає ефективність процесу навчання, а й визнає його стійку особистісну характеристику. Так, у навчальному посібнику з педагогіки зазначено: «З багатьох видів діяльності школярів пізнавальна не замикається лише рамками навчання, яке, своєю чергою, «обтяжене»

виховними функціями [37].

Зазначимо, що «успіхів у викладацькій діяльності домагаються, насамперед, ті вчителі, які мають педагогічне вміння розвивати та підтримувати пізнавальні інтереси дітей» в «управлінні цілісним педагогічним процесом». Якщо в процесі навчання практично все можна довести чи вивести логічно, то викликати та закріпити ті чи інші відносини особистості значно складніше, оскільки вирішальну роль тут відіграє свобода вибору. Саме тому успішність вчення великою мірою залежить від сформованості пізнавального інтересу та ставлення до навчальної діяльності загалом, тобто. від результатів не лише викладання, а й виховної роботи» [45].

Таким чином, в педагогічній практиці пізнавальний інтерес розглядають часто як засіб активізації пізнавальної діяльності учня, як ефективний інструмент в роботі вчителя.

Проаналізувавши погляди вчених на поняття «пізнавальний інтерес» А. Карнаухова та І. Самченко встановили, що дане поняття «науковці трактують по-різному, проте у деяких визначеннях простежуються спільні риси, що характеризують це поняття:

- пізнавальний інтерес – це спонукання до діяльності, мотивація діяльності (М. Беляєв);
- пізнавальний інтерес – це інтерес, збуджений змістом, який викликає бажання пізнати те, що невідомо учню (Г. Ващенко);
- пізнавальний інтерес – це потреба у збагаченні розуму й серця. Так закріплюється допитливість і перетворюється у схильність до знань (Н. Новіков);
- пізнавальний інтерес – особлива вибіркова спрямованість особистості на процес пізнання. Це взаємодія інтелекту і вольових процесів (Л. Лохвицька);
- пізнавальний інтерес – це інтерес, що виникає на основі потреби, щось знати (А. Ковальов)» [24, с. 280].

В результаті аналізу наукової літератури з проблеми дослідження можна виділити такі особливості пізнавального інтересу:

1. Перш за все він виражається в прагненні людини дізнатися нове, невідоме і незрозуміле про якості, властивості предметів і явищ дійсності, в бажанні зрозуміти їх суть, знайти відносини і зв'язки, що є між ними.

2. Між рівнем розвитку пізнавального інтересу та набуттям людиною знань про навколишній світ існує певний взаємозв'язок. Так, з одного боку, завдяки пізнавальному інтересу у дитини значно розширюється кругозір, з іншого – цей процес неможливий без набуття нових знань, які є найважливішим «будівельним матеріалом», що є фундаментом розвитку пізнавального інтересу. Тому «міцні» знання – це не просто основа активності дитини, вони сприяють виявленню живого інтересу до дійсності. Стає ясным, що під впливом пізнавального інтересу знання дитини стають глибшими, яскравішими, образнішими.

3. Пізнавальний інтерес активізує різні психічні процеси: сприйняття, увагу, пам'ять, уяву. Це, в свою чергу, відбивається на засобах придбання, зберігання, використання дитиною знання про навколишній світ. Наприклад, за наявності інтересу сприйняття дитиною предметів, явищ навколишнього світу стає повнішим, точним. Дитина легше та точніше запам'ятовує цікавий матеріал, швидко та образно його відтворює.

4. Чим більше кругозір дитини, тим більше розвинений у неї і пізнавальний інтерес, оскільки умовою його виникнення є встановлення зв'язку між наявним досвідом та новонабутими знаннями, знаходження у звичному, добре знайомому предметі нових сторін, властивостей, відносин.

Пізнавальний інтерес школярів – це виразна інтелектуальна спрямованість молодшого школяра на пошук нового у явищах, предметах, подіях, що супроводжувана прагненням детальніше розпізнати їх особливості; усвідомлене ставлення до явищ, подій та предметів [51].

Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів залежить від: рівня знань вчителя, умінь акцентувати увагу учнів на головному, виборі форм, та методів навчання на уроці, врахування індивідуального підходу до учнів та диференціація навчальних завдань.

Отже, сутність пізнавальних інтересів як педагогічної проблеми полягає в тому, що інтерес постає як особливий аспект усіх сторін навчання, виховання та розвитку, що посилює ефективність педагогічних впливів на учнів, що загострює активність особистості школяра, сприяє розвитку пошукової творчої діяльності [41].

Причина такого висновку обумовлена насамперед тим, що інтерес не можна розглядати як ізольоване явище з погляду психології, педагогіки чи філософії. Сутність інтересу може бути розглянута і зрозуміла тільки в контексті відносин людини з навколишнім світом, в аспекті тієї ролі, яку грає інтерес у житті і діяльності людини. Через це інтерес, що розглядається через призму навчально-виховного процесу, набуває особливої значущості як невичерпне джерело діяльності школяра. Тому не випадково формування пізнавальних інтересів учнів у процесі навчання одна із центральних проблем теорії освіти.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень дозволяє визначити пізнавальний інтерес як цінне особистісне утворення, формування та розвиток якого необхідно починати з раннього віку, що є сензитивним періодом для даного процесу.

1.2. Особливості формування пізнавального інтересу молодших школярів

Формування пізнавального інтересу у молодших школярів є однією із актуальних проблем педагогіки. Розвиток пізнавальних інтересів дитини в процесі її навчання у молодших класах – один із важливих чинників успішності у навчанні.

Педагогічною наукою доведено необхідність теоретичної розробки проблеми розвитку та формування пізнавального інтересу та здійснення її на практиці. Кожному вчителю відомо, що учень не зможе успішно засвоїти

матеріал, якщо він байдуже ставитися до знань. Тому пізнавальний інтерес у молодших школярів потрібно формувати та розвивати з раннього віку [29].

Формування та розвиток пізнавальних інтересів – частина широкої проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Якщо визначити цю проблему конкретніше, її можна сформулювати так: повинен бути шлях, за допомогою якого можна, домагаючись повноцінного засвоєння учнями шкільної програми, забезпечувати розвиток їх пізнавальних можливостей, не допускаючи при цьому перевантаження. Саме це завдання найбільш гостро стоїть перед школою, тобто школа має знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства. У сучасній періодизації психічного розвитку він охоплює період від 6-7 до 9-11 років. У цьому віці відбувається зміна способу та стилю життя: нові вимоги, нова соціальна роль учня, принципово новий вид діяльності – навчальна діяльність – провідна у молодшому шкільному віці. Саме в цей період відбувається формування основної структури навчальної діяльності, її суб'єкта, розвивається бажання та вміння вчитися [12]. Вивченням поняття навчальної діяльності займалися багато педагогів, психологів.

У дітей молодшого шкільного віку пізнавальний інтерес носить яскраво виражений емоційний характер. Дитина поспішає завершити дію та негайно отримати результат. У пізнішому віці школярів «можна розділити на теоретиків, які прагнуть проникнути в істину, пізнати причини, єдині принципи, та емпіриків, які тяжіють до життєвих пояснень та прикладного характеру знань» [27]. Отже, спираючись на перспективи розвитку пізнавального інтересу, необхідно вводити спеціальні прийоми, що впливають на його формування та розвиток у бік теоретичного осмислення явищ дійсності.

Визначити інтенсивність пізнавального інтересу не так просто, як здається. Вчитель не завжди має можливість проникнути в «домашню лабораторію» своїх вихованців, а пасивність на уроці і в позакласній діяльності може бути наслідком деяких особистісних якостей: скромності, сором'язливості. Розвиток схильності до пізнавальної діяльності обумовлено

ступенем сформованості пізнавального інтересу.

Формування пізнавальних інтересів у молодших школярів «відбувається у формі цікавості, допитливості із включенням механізмів уваги. Перехід інтересу з однієї стадії свого розвитку в іншу не означає зникнення попередніх. Вони залишаються і функціонують нарівні з формами, що знову з'явилися» [46].

Як зазначає Л. Терлецька «цікавість – елементарна стадія виборчого відношення, яка обумовлена суто зовнішніми, часто несподіваними обставинами, що привертають увагу людини» [60]. На стадії цікавості «дитина задовольняється лише орієнтуванням, пов'язаним із цікавістю того чи іншого предмета, тієї чи іншої ситуації. Ця стадія ще виявляє справжнього прагнення пізнання. І, тим щонайменше, цікавість як чинник виявлення пізнавального інтересу може бути його початковим поштовхом» [41].

Допитливість – «цінний стан особистості. Вона характеризується прагненням людини проникнути за межі побаченого. У цій стадії інтересу виявляються досить сильні висловлювання емоцій здивування, радості пізнання, задоволеністю діяльністю. Допитливість, стаючи стійкою рисою характеру, має значну цінність у розвитку особистості» [30].

Пізнавальний інтерес на шляху свого розвитку зазвичай характеризується пізнавальною активністю, явною вибірковою спрямованістю навчальних предметів, цінною мотивацією, в якій чільне місце займають пізнавальні мотиви.

Сучасна проблема, що пов'язана з вивченням пізнавального інтересу – це затримка учня молодшого шкільного віку на стадії цікавості та можлива не поява та не прояв стадії допитливості.

А. Миленський вивчив специфіку навчального інтересу, яка відрізняє його від інших видів пізнавального інтересу. Формування пізнавальних інтересів у школярів починається від початку навчання у школі. Тільки після появи інтересу до результатів власного навчання в учнів початкової школи починає формуватися інтерес до змісту навчання, потреба у отриманні знань.

Формування пізнавального інтересу до змісту навчальної діяльності, придбання знань пов'язані з переживанням учнем почуття задоволення від своїх досягнень. В період навчання всі інтереси дітей молодшого шкільного віку розвиваються дуже помітно, особливо пізнавальний інтерес, прагнення дізнатися більше, інтелектуальна допитливість. Спочатку з'являються інтереси до окремих фактів, ізольованих явищ (1-2 класи), потім інтереси, пов'язані з розкриттям причин, закономірностей, зв'язків та взаємозалежностей між явищами. Якщо першокласників і другокласників частіше цікавить, «що це таке?», то в старшому віці типовими стають питання «чому?» і «як?». З розвитком навички читання формується інтерес до читання певної літератури, у хлопчиків швидко формується інтерес до техніки. Починаючи з третього класу у молодших школярів поступово починають диференціюватися навчальні інтереси [3].

Пізнавальний інтерес, як і творча активність – складні, багатозначні явища, які можна розглядати із двох сторін.

З одного боку ці явища можуть виступати засобом навчання, як зовнішній стимул, з яким пов'язана проблема інтересу. З іншого – ці поняття є найціннішим мотивом навчальної діяльності школяра. Але для утворення мотивів недостатньо зовнішніх впливів, вони повинні спиратися на потреби особистості. Тому можна виділити внутрішні та зовнішні прояви пізнавального інтересу, а отже, умови, що впливають на їх формування та можуть ділитися на внутрішні та зовнішні. При формуванні пізнавального інтересу молодших школярів при виконанні різного роду завдань важливо враховувати внутрішню і зовнішню його сторони. Але оскільки вчитель неспроможний в повному обсязі впливати на мотиви, потреби особистості, необхідно зосередити увагу до засобах навчання і, отже, враховувати зовнішні умови.

На нашу думку, важливо, щоб у системі роботи з формування пізнавального інтересу молодших школярів навчальний процес був інтенсивним та цікавим, а стиль спілкування – м'яким і доброзичливим. Необхідно надовго утримати у дитині почуття радості, інтересу.

Таким чином, пізнавальний інтерес молодших школярів є важливим фактором вчення і водночас є життєво-необхідним фактором становлення особистості.

Пізнавальний інтерес сприяє загальній спрямованості діяльності молодших школярів і може відігравати значну роль у структурі їхньої особистості [26]. Вплив пізнавального інтересу на формування особистості забезпечується:

- рівнем розвитку інтересу (його силою, глибиною, стійкістю);
- характером (багатосторонніми, широкими інтересами, локально-стрижневими чи багатосторонніми інтересами із виділенням стрижневого) [15];
- місцем пізнавального інтересу серед інших мотивів та їх взаємодією [49];
- своєрідністю інтересу у пізнавальному процесі (теоретичною спрямованістю чи прагненням людини до використання знань прикладного характеру) [14];
- зв'язком з життєвими планами та майбутніми перспективами.

Педагогічними умовами, дотримання яких сприяє формуванню, розвитку та зміцненню пізнавального інтересу молодших школярів виступають:

- максимальна спрямованість на активну розумову діяльність школярів. Головним ґрунтом для активізації пізнавальних сил та можливостей учнів, як і для формування пізнавального інтересу, є ситуації вирішення пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, здогадок, роздуми, ситуації розумової напруги, ситуації суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, у яких необхідно розібратися самому, прийняти рішення, стати на певну точку зору.

- навчальний процес має відбуватися на оптимальному рівні розвитку учнів. У реальному процесі навчання вчителю доводиться мати справу з тим, щоб постійно навчати учнів безлічі умінь і навичок, у постійному ускладненні навчальної праці, в оволодінні все більш складними і більш досконалішими вміннями, що дозволяють вирішувати складніші завдання пізнання, полягає суть навчання, що неухильно зміцнює пізнавальні сили, інтерес та прагнення

школяра.

- створення сприятливої емоційної атмосфери пізнавальної діяльності учнів.

- сприятливе спілкування у процесі. Прагнення спілкування з однолітками, з педагогом може виступати сильним мотивом навчання й водночас сприяти зміцненню пізнавального інтересу [33].

Зазначені умови забезпечують силу та глибину впливу пізнавального інтересу на особистість молодших школярів.

Таким чином, пізнавальні інтереси – це активна пізнавальна спрямованість, пов'язана з позитивним емоційно забарвленим ставленням до вивчення предмета з радістю пізнання, подолання труднощів, створенням успіху, із самовираженням та утвердженням особистості, що розвивається [2]. У молодшому шкільному віці розвиток пізнавальних інтересів має особливості. Пізнавальний інтерес як мотив вчення спонукає молодшого школяра до самостійної діяльності, за наявності інтересу процес засвоєння знань стає активнішим, творчим, що, своєю чергою, стимулює зміцнення інтересу. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів має відбуватися у доступній їм формі.

Розглянемо вікові особливості молодшого шкільного віку як чутливого для формування пізнавального інтересу.

Межі молодшого шкільного віку, що збігаються з періодом навчання у початковій школі, встановлюються нині з 6-7 до 9-10 років. У цей період відбувається подальший фізичний та психофізіологічний розвиток дитини, що забезпечує можливість систематичного навчання у школі [19].

Початок навчання у школі веде до корінної зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Вона стає «суспільним» суб'єктом і має тепер соціально значущі обов'язки, виконання яких отримує суспільну оцінку. Впродовж навчання у початковій школі у дитини починає складатися новий тип відносин із оточуючими. Стійкий авторитет дорослих починає втрачатися і до кінця закінчення початкової школи більшого значення для молодшого школяра

починають набувати однолітки, тобто зростає роль дитячої спільноти.

Як зазначають О. Сергєєнкова, О. Столярчук та інші «ведучою діяльністю у молодшому шкільному віці стає навчальна. Вона визначає найважливіші зміни, які у розвитку психіки дітей на цьому віковому етапі. У рамках навчальної діяльності складаються психологічні новоутворення, що характеризують найбільш значущі досягнення у розвитку молодших школярів та є фундаментом, що забезпечує розвиток на наступному віковому етапі» [52].

Поступово мотивація до навчальної діяльності, що була сильною в першому класі, починає знижуватися. Це пов'язано з падінням інтересу до навчання і з тим, що дитина вже має завойовану суспільну позицію, тобто їй вже нічого досягати. Щоб цього не відбувалося треба надавати навчальній діяльності нову особисто значиму мотивацію. «Провідна роль навчальної діяльності в процесі розвитку дитини молодшого шкільного віку не виключає того, що школяр може бути залучений і до інших видів діяльності, в ході яких удосконалюються та закріплюються нові досягнення» [31].

Згідно з Л. Виготським, з початком шкільного навчання мислення займає головну роль у свідомій діяльності дитини. Розвиток словесно-логічного, мислення, що відбувається у ході засвоєння наукових знань, перебудовує й інші пізнавальні процеси: «пам'ять у тому віці стає мислячою, а сприйняття – думаючим» [1].

Протягом молодшого шкільного віку у розвитку уваги відбуваються суттєві зміни, йде інтенсивний розвиток усіх її властивостей: особливо різко (у 2,1 рази) збільшується обсяг уваги, підвищується її стійкість, розвиваються навички перемикання та розподілу. До 9-10 років діти стають здатними досить довго затримувати увагу та виконувати довільно задану програму дій.

Також істотних змін у цьому віці зазнає пам'ять. Ці зміни полягають у тому, що, у пам'яті молодшого школяра поступово з'являються риси довільності, вона стає свідомо регульованою та опосередкованою.

Молодший шкільний вік є сензитивним для становлення вищих форм довільного запам'ятовування, тому «цілеспрямована розвиваюча робота з

оволодіння мнемічною діяльністю в цей період вважається найбільш ефективною. В. Шадріков та Л. Черемошкіна виділили тринадцять мнемічних прийомів, або способів організації запам'ятовуваного матеріалу: угруповання, виділення опорних пунктів, складання плану, класифікація, структурування, схематизація, встановлення аналогій, мнемотехнічні прийоми, перекодування, добудова матеріалу, що запам'ятовується, серійна організація асоціації, повторення» [1].

Складність виділення головного, істотного виразно проявляється у одному з основних видів навчальної діяльності молодшого школяра – у переказі тексту. Психологи, які досліджували особливості усного переказу у молодших школярів, наголошують, що короткий переказ дається дітям набагато складніше, ніж докладний. Вміти коротко розповідати означає вміти виділити головне, відділяти його від деталей, а саме цього молодші школярі ще не вміють.

Зазначені особливості мисленнєвої діяльності молодших школярів є причинами неуспішності певної частини учнів. Нездатність подолати труднощі у навчанні, що виникають при цьому, можуть призвести до відмови дітей від активної розумової роботи. Школярі намагаються застосовувати різноманітні неадекватні методи і засоби при виконанні навчальних завдань, які психологи називають «обхідними шляхами», до них можна віднести механічне заучування матеріалу без його розуміння. Діти відтворюють текст майже напам'ять, дослівно, але при цьому не можуть відповісти на запитання щодо тексту. Також обхідним шляхом можна вважати виконання нового завдання тим самим способом, яким виконувалося якесь завдання раніше. Крім цього, молодші школярі при усній відповіді можуть спробувати використати підказку або списати у однокласників і т.п.

У молодшому шкільному віці з'являється ще одне важливе новоутворення – довільна поведінка. Дитина стає самостійною, сама вибирає, як їй чинити у певних ситуаціях. У основі цього виду поведінки лежать моральні мотиви, які формуються у цьому віці. Дитина вбирає у собі моральні

цінності, намагається дотримуватися певних правил і законів. Часто це пов'язано з егоїстичними мотивами та бажаннями отримати схвалення від дорослих або зміцнити свою особистісну позицію в групі однолітків.

З формуванням у молодших школярів довільної поведінки тісно пов'язані такі новоутворення, як планування результатів та рефлексія [22].

У цьому віці дитина вже може оцінювати свої вчинки з погляду їх результатів і тим самим змінює свою поведінку та планувати її відповідним чином. У вчинках починає проявлятися смислова орієнтовна основа, що тісно пов'язане з диференційованістю внутрішнього та зовнішнього життя.

Молодший школяр вміє подолати в собі свої бажання, якщо результат їх виконання не відповідатиме певним нормам або не призведе до поставленої мети. «Важливою стороною внутрішнього життя дитини стає її смислове орієнтування у своїх діях. Це пов'язано з переживаннями дитини щодо боязні зміни відносин з оточуючими. Вона боїться втратити свою значущість у їхніх очах» [19].

Дитина молодшого шкільного віку починає аналізувати свої дії, приховувати свої переживання. Зовні дитина не така, як внутрішньо. Саме ці зміни в особистості дитини часто призводять до виплескування емоцій на дорослих, бажанням зробити те, що хочеться, до капризів. «Негативний зміст цього віку проявляється насамперед у порушенні психічної рівноваги, у нестійкості волі, настрою тощо» [50].

Розвиток особистості молодшого школяра залежить від шкільної успішності, оцінки дитини дорослими. Як зазначають багато дослідників, дитина в цьому віці дуже сильно схильна до зовнішнього впливу. Саме завдяки цьому вона вбирає знання як інтелектуальні, так і моральні. Значну роль у встановленні моральних норм та розвитку дитячих інтересів грає вчитель, хоча ступінь їх успішності в цьому залежатиме від типу його відносини з учнями. Інші дорослі теж займають важливе місце у житті дитини.

У молодшому шкільному віці зростає прагнення дітей до досягнень. Тому основним мотивом діяльності дитини на цьому віці є мотив досягнення успіху.

Іноді зустрічається інший вид цього мотиву – мотив уникнення невдачі.

У свідомості дитини закладаються певні моральні ідеали, зразки поведінки. Дитина починає розуміти їх цінність та необхідність. Але для того, щоб становлення особистості дитини йшло найбільш продуктивно, важлива увага та оцінка дорослого. «Емоційно-оцінне ставлення дорослого до поведінки дитини характеризує розвиток її моральних почуттів, індивідуального відповідального ставлення до правил, з якими вона знайомиться в житті» [4]. Як зазначає О. Лелюх-Степанчук «соціальний простір дитини розширюється – дитина постійно спілкується з учителем та однокласниками за законами чітко сформульованих правил» [32].

Саме в цьому віці дитина переживає свою унікальність, вона усвідомлює себе особистістю, прагне досконалості. Це знаходить своє відображення у всіх сферах життя дитини, у тому числі у взаємовідносинах з однолітками. Діти знаходять нові групові форми активності, занять.

Вони намагаються спочатку вести себе так, як прийнято в цій групі, підкоряючись законам та правилам. Потім проявляється прагнення до лідерства, до переваги серед однолітків. У цьому віці дружні стосунки більш інтенсивні, але стають слабкішими. Діти навчаються вмінню знаходити друзів та спільну мову з різними дітьми. «Хоча передбачається, що здатність до формування близьких дружніх відносин певною мірою визначається емоційними зв'язками, що встановилися у дитини протягом перших п'яти років його життя» [32].

Діти прагнуть до вдосконалення навичок тих видів діяльності, які прийняті та цінуються в привабливій для них групі, щоб виділитися в її середовищі, досягти успіху.

Здатність до співпереживання отримує свій розвиток в умовах шкільного навчання тому, що дитина бере участь у нових ділових відносинах, мимоволі вона змушена порівнювати себе з іншими дітьми – з їх успіхами, досягненнями, поведінкою, і дитина просто змушена вчитися розвивати свої здібності та якості.

Таким чином, молодший шкільний вік є найвідповідальнішим етапом шкільного дитинства. Основні досягнення цього віку зумовлені провідним характером навчальної діяльності і є багато в чому визначальними для наступних років навчання: до кінця молодшого шкільного віку дитина повинна хотіти вчитися, вміти вчитися та вірити у свої сили.

Повноцінне проживання цього віку, його позитивні набуття є необхідною підставою, на якій вибудовується подальший розвиток дитини як активного суб'єкта знань та діяльності. Основне завдання дорослих у роботі з дітьми молодшого шкільного віку – створення оптимальних умов для розкриття та реалізації можливостей дітей з урахуванням індивідуальності кожної дитини.

Один із найважливіших факторів розвитку інтересу до навчання – розуміння дітьми необхідності того чи іншого матеріалу, що вивчається. Для розвитку пізнавального інтересу до матеріалу, що вивчається, велике значення має методика викладання даного матеріалу. Формування інтересу до вчення – важливий засіб підвищення якості навчання. Це особливо важливо в початковій школі, коли тільки формуються і визначаються постійні інтереси до того чи іншого предмета. Щоб формувати в учнів уміння самостійно поповнювати свої знання, необхідно виховувати в них інтерес до вчення, потребу у знаннях.

Таким чином, пізнавальний інтерес лежить в основі допитливості молодшого школяра, бажання проникнути в глиб предмета, що вивчається, зіставити і порівняти його з іншими навчальними предметами, зробити якісь висновки, поставити нові питання. Якщо ці якості не достатньо ефективно розвиваються, та не можна говорити про успішне навчання. Саме пізнавальні інтереси молодшого школяра визначають його активне ставлення до світу, процесу пізнання. При цьому найбільш значущими факторами, що визначають рівень сформованості пізнавального інтересу молодшого школяра, є довільне управління навчальною діяльністю, розвиток сприйняття, мислення, мови, пам'яті, уяви.

1.3. Позакласна робота як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів

Позакласна робота є складовою навчально-виховного процесу та однією з форм організації вільної години учнів. Позакласна робота розуміється сьогодні переважно як «діяльність, що організується у позакласну годину для задоволення потреб учнів у змістовному дозвіллі, їх участі у самоврядуванні та суспільно-корисній діяльності» [35].

Позакласна діяльність – це частина основної освіти, яка спрямована на допомогу вчителю та учню в освоєнні нового виду навчальної діяльності, сформувати навчальну мотивацію. Позакласна діяльність сприяє розширенню освітнього простору, сприяє розвитку особистості, допомагає усвідомленому застосуванню базових знань у ситуаціях, відмінних від навчальних. Крім цього, вона забезпечує дітям підтримку на етапах адаптації до школи.

Вітчизняні науковці стверджують, що:

- позакласна робота сприяє формуванню вміння планувати, контролювати та оцінювати навчальні дії відповідно до поставленого завдання та умов її реалізації, визначати найбільш ефективні способи досягнення результату [10];

- позакласна робота допомагає формуванню цілісного, соціально-орієнтованого погляду на світ у його органічній єдності та різноманітності природи, культур та народів [48];

- позакласна діяльність сприяє формуванню вміння активно використовувати мовні засоби на вирішення комунікативних і пізнавальних завдань [40];

- позакласна робота допомагає формуванню навичок співпраці з однолітками у різних соціальних ситуаціях, вміння уникати конфліктів та знаходити виходи зі спірних ситуацій;

- позакласна робота сприяє розвитку вміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, класифікувати за родовидовими ознаками,

встановлювати аналогії та причинно-наслідкові зв'язки;

- позакласна робота допомагає соціалізації [62].

У процесі позакласної роботи учні опановують соціальний досвід, перетворюють навколишнє середовище, набувають необхідні практичні вміння і навички.

Позакласну роботу від уроку відрізняє:

- добровільний характер участі у позакласній діяльності;
- відсутність суворої урочної регламентації, що стосується часу, місця, форми проведення;
- відсутність суворого врахування знань, умінь та навичок;
- велика самостійність та ініціативність учнів у виконанні позакласних доручень [57].

Таким чином, метою позакласної роботи є створення умов для прояву та розвитку дитиною своїх інтересів на основі вільного вибору, формування духовно-моральних цінностей, осягнення культурних традицій.

Для реалізації основних завдань позакласної роботи необхідно дотримуватись певних принципів:

- відповідність віковим особливостям учнів;
- відповідність технологіям навчальної діяльності;
- опора на традиції та позитивний досвід організації позакласної роботи;
- опора на цінності виховної системи школи;
- вільний вибір на основі особистих інтересів та схильностей дитини;
- різноманітність напрямків позакласної роботи;
- взаємодія з установами додаткової освіти, культури та спорту [17].

Під позакласною роботою розуміються різні заняття освітнього характеру та виховні заходи, що проводяться школою поза рамками обов'язкового навчального плану та вимогами обов'язкових шкільних програм [16].

Одне із важливих завдань позакласної роботи з молодшими школярами – формування їх пізнавального інтересу.

Вже в молодших класах формується інтерес до навчальних предметів,

виявляються схильності до різних сфер знання, видів праці, розвиваються моральні та пізнавальні прагнення. Однак цей процес відбувається не автоматично, він пов'язаний з активізацією пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, з розвитком самостійності школярів.

Розвиток пізнавального інтересу до свого предмета – одне з найважливіших завдань кожного вчителя. Пізнавальний інтерес виникає не відразу, він складається з окремих елементів. На початку – це допитливість чи просто цікавість. Але цікавість може швидко згаснути. Стійкий інтерес можна прищепити дітям внаслідок великої, клопіткої та важкої роботи, застосовуючи різноманітні прийоми, методи і засоби навчання та виховання.

Для успішного формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі необхідно дотримуватися низки умов.

1. Організовуючи позакласну роботу, необхідно орієнтуватися на активну самостійну пізнавальну та практичну діяльність школярів.

2. Також важливо щоб позакласна діяльність розвивала допитливість, враховувала специфіку інтересу учнів, вимагала прояви їх вольових якостей [13].

3. І нарешті, залучення молодших школярів у позакласну діяльність має бути систематичним.

Організація позакласної роботи передбачає використання різноманітних форм роботи з дітьми молодшого шкільного віку: гуртки художньої творчості, прикладного мистецтва, гуртки технічної творчості, домашніх ремесел, пізнавальні бесіди, предметні факультативи, змагання, сюжетно-рольові ігри, пошуково-дослідницька робота.

Наявність різноманітних форм сприяє розширенню кругозору, допомагає систематизувати знання, отримані під час уроків, формує дослідницькі вміння та навички, самостійність у придбанні нових знань [28].

Крім різноманітності форм організації позакласної роботи, не менш важливим є добір засобів та методів, що впливають на розвиток пізнавальної активності молодших школярів. У сучасній педагогічній літературі відсутнє

чітке розмежування понять засоби та методи виховання. Візьмемо за основу наступне визначення методу виховання та навчання. Методи навчання та виховання – це сукупність шляхів, способів досягнення цілей навчання та виховання. Найбільш поширеною у сучасній педагогіці є наступна класифікація методів навчання – це практичний, наочний, словесний, робота з книгою, відео та методів виховання це методи формування пізнання, методи організації діяльності та формування досвіду поведінки, методи стимулювання [38].

Засоби навчання та виховання – це джерела здобуття знань, формування умінь, розвитку певних якостей особистості. У широкому сенсі під засобами навчання та виховання мається на увазі все те, що сприяє досягненню цілей освіти, тобто вся сукупність методів, форм, змісту, а також спеціальних засобів навчання.

До засобів, що сприяють формуванню пізнавальної активності у молодших школярів у позакласній роботі, більшість авторів відносять: інформаційно-комунікаційні технології, експериментування, ігрову діяльність.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках та позакласній діяльності зумовлене не лише інтересами вчителя, як це було раніше, а й вимогами сучасних навчальних програм та освітнього стандарту. Використання комп'ютера дозволяє зробити процес навчання мобільним, строго диференційованим та індивідуальним. Цінність ефективного застосування інформаційних технологій полягає у формуванні пізнавальної активності учнів, розвитку наочно-образного мислення школярів і сприяє підвищенню мотивації до вчення [42].

У сучасній початковій школі вчителями робиться все більший акцент для створення умов самостійного експериментування та пошукової активності дітей. «Самостійно проведений школярем експеримент, дозволяє йому створити модель природничого явища і узагальнити отримані дієвим шляхом результати, зіставити їх, класифікувати і зробити висновки про ціннісну значущість фізичних явищ для людини і самої себе. Дослідницька діяльність викликає величезний інтерес у молодших школярів, сприяє формуванню

пізнавальної активності, дає можливість йому самому знайти відповіді такі питання «як», «чому» [7].

Ігрова діяльність у період молодшого шкільного віку поряд з навчальною, як і раніше, є пріоритетною для дитини. Цінність ігор полягає у тому, що вони дають дитині можливість здійснювати самостійний вільний вибір з урахуванням індивідуальних інтересів, сприяють формуванню пізнавальної активності школярів.

Одним з ефективних засобів формування пізнавального інтересу молодших школярів є метод проєктів. «Розробка навчального проєкту, як і будь-яка нова форма роботи, викликає в учнів певне здивування чи цікавість. Цікавість є початковою стадією пізнавальної спрямованості особистості учня» [44].

Проєктна робота – це окремий вид навчання, який організовує та спрямовує пізнавальну активність молодшого школяра. «В процесі цієї роботи зосереджуються важливі умови і можливості прямого й опосередкованого впливу на пізнавальні інтереси учня. Так, у змістовому наповненні проєкту можна виділити такі чинники, що стимулюють інтерес: новизна й оригінальність матеріалу, широкий спектр відомостей з різноманітних джерел інформації, сучасні досягнення науки, практична спрямованість матеріалу тощо» [44].

Використання проєкту у позакласній роботі надає можливість педагогу реалізовувати індивідуальні творчі задуми, формує вміння працювати в команді, орієнтуватися в інформаційно-технологічному просторі. Крім того, створюється обстановка загальної затоплюваності та творчості, що веде у свою чергу до згуртування класу та формування пізнавальних інтересів та активності.

Як зазначають С. Скворцова та О. Онопрієнко «Ознайомлюючись у процесі розробки проєкту з новими фактами, подіями, отримуючи нову і цікаву інформацію, учні відчують подив, переживають радість відкриття. Здатність бачити можливість для застосування знань у повсякденному житті також є

актуальною для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, оскільки діти цього віку не мають достатнього досвіду, аби самостійно оцінити значущість навчального матеріалу. Така здатність власне і є показником розумового розвитку учня, вона свідчить про активність процесів спостереження, уяви, мислення» [54].

Отже, у процесі проєктної діяльності створюються умови для формування пізнавальних інтересів молодших школярів. На цій основі й можуть сформуватися внутрішні мотиви навчання, які впливатимуть на різноманітні сфери пізнавальної діяльності учнів.

До методів формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі можна віднести методи, що спонукають учнів до самостійності та старанного навчання:

Усі методи активізації пізнавального інтересу можна поділити на три групи:

- словесні;
- наочні;
- практичні.

До словесних методів належать такі методи.

1. Метод дискусій. Він застосовується для того, щоб молодші школяри могли вільно висловлювати свою думку з будь-якого питання.

2. Метод самостійної роботи з учнями. Він полягає у тому, що учні мають не просто прочитати текст але і переказати його. За допомогою переказу діти вчаться аналізувати та узагальнювати. Ну і звичайно, завдяки такому методу молодші школярі зможуть розвинути свою усну мову.

3. Метод проблемного викладу. Основа цього методу полягає у створенні проблемної ситуації, де учні, висуваючи свої якісь гіпотези, знаходять шляхи її вирішення. Цей метод формує в учнів різні прийоми розумової діяльності.

До другої групи належать наочні методи. До цієї групи входять наступні засоби наочності: демонстрація картинок, схем і різних малюнків. Даний метод полягає в тому, що вчитель використовує наочне пояснення, яке полегшує

сприйняття та осмислення матеріалу, що вивчається.

Існує велика різноманітність дидактичних матеріалів. Їх умовно ділять на 3 великі групи.

1. Дидактичні матеріали, за допомогою яких молодші школярі самостійно здобуватимуть нові знання без будь-якої допомоги з боку вчителя. Сюди входять такі матеріали: картки із завданням перетворення тексту підручника на план; картки із завданням на перетворення малюнка на словесну відповідь, картки із завданням для самопостереження.

2. Дидактичні матеріали для самостійної роботи учнів з метою закріплення та застосування знань та умінь. Сюди входять: картки з питаннями для роздумів; картки з розрахунковим завданням.

3. Дидактичні матеріали для самостійної роботи учнів з метою контролю знань та умінь. Сюди відносяться: картки з новими малюнками та картки з різними текстовими завданнями.

І нарешті, до третьої групи активізації пізнавального інтересу належать практичні методи. Сюди входять:

1. Методи, спрямовані на осмислення та засвоєння нового матеріалу за допомогою роботи з підручником. Сутність даного методу полягає в тому, що молодші школярі в умовах позакласної роботи самостійно набувають нових знань шляхом вивчення матеріалу підручника.

2. Методи вправи, створені задля формування навичок і умінь. Сутність даного методу полягає в тому, що учні використовують отримані знання практично.

3. Методи з використанням лабораторних робіт. Тут молодші школярі застосовують здобуті ними знання на вирішення практичних і теоретичних проблем.

Прийомами формування пізнавального інтересу називаються різноманітні прийоми, які стимулюють активність та самостійність учнів у навчальній діяльності. Існує велика кількість прийомів, спрямованих на розвиток інтересу молодших школярів до матеріалу, що вивчається. Але, ми розглянемо лише

кілька із них:

1) Прийом новизни. Тут відбувається включення до змісту навчального матеріалу цікавих відомостей та фактів.

2) Прийом семантизації. За допомогою цього методу можна добитися інтересу учнів шляхом розкриття значення слів.

3) Прийом динамічності. Даний прийом включає створення настанови на вивчення процесів явища в динаміці і розвитку.

4) Прийом значимості. Тут створюються установки на необхідність вивчення матеріалу у зв'язку з його біологічною, естетичною цінністю.

5) Евристичний прийом. Молодшим школярам ставляться важкі питання і вони самостійно знаходять на них відповіді, ставлячи питання, що наводять. Цей прийом сприяє розвитку в учнів вміння доводити і обґрунтовувати свої судження.

6) Дослідницький прийом. Тут школярам необхідно зробити певні висновки на основі проведених ними спостережень та дослідів.

7) Прийом натуралізації. Молодшим школярам необхідно виконати завдання з використанням натуральних об'єктів.

На нашу думку, до методів формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі також можна віднести метод емоційного стимулювання.

Найважливіше завдання вчителя початкових класів, яку також можна назвати однією із значних підходів до формування пізнавального інтересу молодших школярів, полягає у забезпеченні появи у учнів позитивного емоційного настрою на навчальну діяльність, на її зміст, форми та методи здійснення. Сплеск емоцій дозволяє активізувати процеси уваги, запам'ятовування, осмислення, надаючи цим процесам більшої інтенсивності, таким чином, підвищуючи ефективність цілей, що досягаються. «До основних методів емоційного стимулювання відносяться: створення ситуацій успіху у процесі навчання; заохочення та осуд у навчанні; використання ігрової форми організації навчальної діяльності; постановка системи перспектив» [11].

Створення ситуацій успіху у навчанні складається з ланцюжка ситуацій, у яких молодший школяр досягає у навчанні хороших результатів, що сприяє виникненню в учня почуття впевненості у своїх силах та легкості процесу навчання. Цей метод вважається одним із найбільш дієвих засобів стимулювання пізнавального інтересу до навчання.

Одним із прийомів, що створюють ситуацію успіху, може бути підбір для молодших школярів не одного, а невеликого ряду завдань наростаючої складності. Перше завдання має бути нескладним для того, щоб учні, які потребують стимулювання, змогли виконати його успішно, відчувши себе при цьому знаючими та досвідченими. Потім даються вже більш великі та складні вправи. Наприклад, можна застосувати спеціальні здвоєні завдання: перше доступне учня і спрямовано на підготовку його бази на вирішення наступного, складнішого завдання.

Іншим прийомом, що сприяє створенню ситуації успіху, є диференційована допомога учням у виконанні завдань однієї й тієї ж складності. Так, учні, що слабо встигають, можуть отримати картки-консультації, приклади-аналоги, плани майбутньої відповіді та інші матеріали, що дозволить їм впоратися з поданим завданням. Надалі можна запропонувати молодшому школяреві виконати вправу, яка аналогічна першій, але робити її самостійно.

Заохочення також є важливим підходом до формування пізнавального інтересу молодших школярів. Досвідчені викладачі часто досягають успіху внаслідок широкого застосування саме такого методу. Вчасно похвалити учня в момент успіху та емоційного підйому, знайти потрібні хвалебні слова – це справжнє мистецтво, яке дозволяє керувати емоційним станом молодшого школяра.

Розвиток дітей молодшого шкільного віку неможливий без найрізноманітніших ігор, які можуть бути рухливими, і розвиваючими. Ігри дітей молодшого шкільного віку – це два в одному, одночасно і гра, і навчальна робота, що можна впевнено вважати дуже важливим підходом до формування

пізнавального інтересу молодших школярів.

Ігрова діяльність для молодших школярів займає значне місце в їх житті і не втрачає для них своєї привабливості. Через це, використання ігор у позакласній роботі є одним із провідних методів формування пізнавального інтересу молодших школярів. «До того ж, надання завдань і вправ переважно в ігровій формі сприяє скороченню адаптаційного періоду, адже ігрова діяльність є найбільш освоєним видом діяльності зазначеної вікової категорії дітей. У педагогічній літературі виділяють такі види пізнавальних ігор для молодших школярів: ігри-вправи, ігри-загадки, ігри-змагання, сюжетно-рольові ігри та ігри-мандрівки» [20].

Вивчаючи педагогічну літературу, можна було побачити, що існує багато різних класифікацій методів: за джерелом передачі інформації та характером її сприйняття, відповідно до вирішення дидактичних завдань, відповідно до дидактичних цілей, за характером пізнавальної діяльності учнів тощо.

Але оскільки ми досліджуємо процес формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі розглянемо класифікацію методів навчання за характером (рівнем самостійності, активності та творчості) пізнавальної діяльності І. Лернера та М. Скаткіна.

Цю класифікацію автори запропонували 1965 року. Вони зазначили, що багато попередніх підходів до систематизації методів навчання спиралися на різниці їхніх зовнішніх структур або джерел. Однак оскільки успіх навчання вирішальною мірою залежить від спрямованості та внутрішньої активності учнів, то саме характер діяльності, ступінь самостійності та творчості учнів повинні бути важливим критерієм вибору методу. І. Лернер та М. Скаткін запропонували виділити п'ять методів навчання, причому у кожному з наступних ступінь активності та самостійності у діяльності учнів наростає:

- 1) пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний);
- 2) репродуктивний;
- 3) метод проблемного викладу;
- 4) частково-пошуковий (евристичний);

5) дослідницький [59].

1. Пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний) метод.

Сутність пояснювально-ілюстративного методу виражається у наступних ознаках:

- знання школярам пропонуються у готовому вигляді;
- учитель у різний спосіб організує сприйняття цих знань;
- учні здійснюють сприйняття (рецепцію) та осмислення знань, фіксують їх у пам'яті.

При рецепції використовуються джерела інформації (слово, наочність тощо), логіка викладу може розвиватися як індуктивним, і дедуктивним шляхом. Керівна діяльність педагога обмежується організацією сприйняття учнями знань. Діяльність учнів полягає у сприйнятті, осмисленні, запам'ятовуванні інформації, що повідомляється.

2. Репродуктивний метод.

Основними ознаками цього методу навчання є:

- знання молодшим школярам пропонуються у готовому вигляді;
- вчитель не тільки повідомляє знання, а й пояснює їх; учні свідомо засвоюють знання, розуміють їх та запам'ятовують;
- критерієм засвоєння є правильне відтворення знань;
- необхідна міцність засвоєння забезпечується шляхом багаторазового повторення знань.

Основне призначення цього методу – формування умінь та навичок використання та застосування отриманих знань. Діяльність школярів полягає у оволодінні прийомами виконання дій, окремих вправ під час вирішення завдань; освоєння інструкцій, алгоритмів, зразків практичних дій.

Як вважає С. Петриченко «головна перевага цього методу, як і розглянутого вище пояснювально-ілюстративного, полягає у його економності. Він забезпечує можливість передачі значного обсягу знань, умінь за мінімально короткий час та з невеликими витратами зусиль. Даний метод передбачає також міцність знань завдяки можливості їх багаторазового повторення» [36].

Людська діяльність може бути репродуктивною, виконавською чи творчою. Репродуктивна діяльність передує творчої, тому ігнорувати їх у навчанні не можна, як і надмірно захоплюватися нею. Репродуктивний метод має поєднуватися з іншими методами.

3. Метод проблемного викладу (чи проблемний метод)

Цей метод є перехідним від виконавчої до творчої діяльності. На певному етапі навчання молодші школярі ще не можуть самостійно вирішувати проблемні завдання, тому педагог показує шлях дослідження проблеми, викладаючи її рішення від початку до кінця. Хоча учні за такого методу навчання не є учасниками, а лише спостерігачами ходу роздумів, вони отримують хороший урок вирішення пізнавальних труднощів. Іншими словами, основне призначення методу полягає в розкритті педагогом у вивчаємому матеріалі різних проблем і показі способів їх вирішення. При цьому діяльність учнів полягає не тільки у сприйнятті, осмисленні, запам'ятовуванні та відтворенні готових наукових висновків та способів дій, а й у простеженні логіки доказів, розгортання вчителем розумових операцій (постановка проблеми, висування гіпотези, докази та ін.).

4. Частково пошуковий (евристичний) метод навчання

Метод має наступні характерні ознаки:

- знання школярам не пропонуються у готовому вигляді, їх треба добувати самостійно;
- вчитель організує не повідомлення чи виклад інформації, а пошук нових знань за допомогою різноманітних засобів;
- молодші школярі під керівництвом вчителя самостійно розмірковують, вирішують пізнавальні завдання, що виникають, створюють разом з учителем і вирішують проблемні ситуації, аналізують, порівнюють, узагальнюють, роблять висновки і т.п., в результаті чого у них формуються усвідомлені міцні знання [47].

Метод отримав назву частково-пошукового, тому що школярі не завжди можуть самостійно вирішити складну навчальну проблему від початку до кінця.

Тому навчальна діяльність розвивається за схемою: вчитель – учні – вчитель – учні тощо. Частина знань повідомляє вчитель, частину – учні добувають самостійно, відповідаючи на надані запитання, або вирішуючи проблемні завдання. Однією з модифікацій методу є евристична розмова. Діяльність учнів полягає в активній участі в евристичних бесідах, оволодінні прийомами аналізу навчального матеріалу з метою постановки проблеми та знаходження шляхів її вирішення.

5. Дослідницький метод.

Сутність дослідницького методу навчання зводиться до того, що:

- вчитель разом із учнями формулює проблему, вирішенню якої присвячується відрізок часу;

- знання учням не повідомляються. Учні самостійно добувають їх у процесі вирішення (дослідження) проблеми, порівнюючи різні варіанти відповідей. Засоби задля досягнення результату також визначають самі учні;

- діяльність вчителя зводиться до оперативного управління процесом вирішення проблемних завдань;

- процес навчання характеризується високою інтенсивністю, дослідницьким характером, навчання супроводжується підвищеним інтересом, отримані знання відрізняються глибиною, міцністю, дієвістю. Способи навчально-пізнавальної роботи молодших школярів переростають у науково-дослідні вміння [47].

Основний зміст цього методу полягає у забезпеченні вчителем умов для розвитку у школярів мотивації пошуково-творчої діяльності, оволодіння ними методами наукового пізнання, способами творчої діяльності. Діяльність учнів полягає у освоєнні ними прийомів самостійної постановки проблем, розробки дослідницьких завдань, знаходження способів їх вирішення та перевірки отриманих даних та ін.

Дослідницький метод навчання передбачає творче засвоєння знань, тому його недоліками є значні витрати часу та енергії вчителів та учнів. Застосування цього методу потребує високого рівня педагогічної кваліфікації.

Встановлено, що застосування різноманітних методів навчання у позакласній роботі є значним чинником активізації пізнавальної діяльності молодших школярів.

Позакласні заняття з учнями приносять велику користь і вчителю. Щоб успішно проводити позакласну роботу, вчителю необхідно враховувати психолого-педагогічні особливості розвитку молодших школярів та постійно розширювати свої знання. Це сприятливо позначається на якості його роботи.

Позакласні заняття з успіхом можуть бути використані для поглиблення знань учнів у галузі програмного матеріалу, розвитку їхнього логічного мислення, дослідницьких навичок, кмітливості, прищеплення смаку до читання літератури, для повідомлення учням корисних відомостей з предметів.

Отже, грамотне використання сучасних методів формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі дозволить впливати на потреби та мотиви навчальної діяльності, а активна пізнавальна діяльність забезпечує розкриття нових можливостей молодших школярів та є необхідною умовою для формування пізнавального інтересу.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

2.1. Методика та організація проведення дослідження

Перш ніж займатися формуванням пізнавального інтересу молодших школярів, необхідно виявити та знати їх, розуміти рівень сформованості інтересів у учнів.

Педагогічна діагностика забезпечує зворотний зв'язок у педагогічній системі. За допомогою неї можна отримати дані про стан та рівень сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів, коригувати процес їх формування; передбачати та прогнозувати зміни у розвитку та формуванні пізнавальних інтересів молодших школярів у майбутньому.

Трудність дослідження пізнавального інтересу залежить від того, що він має різну природу виникнення, характер прояви та розвитку. Важливою на всіх етапах дослідження пізнавального інтересу є його діагностика. Під діагностикою пізнавального інтересу розуміється сукупність різних методів, які дають можливість виявити вихідний рівень пізнавального інтересу, і навіть його розвиток у процесі навчання.

Для діагностики пізнавального інтересу необхідно виділити систему критеріїв. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що різними дослідниками були розроблені критерії та показники сформованості пізнавального інтересу.

Г. Щукіною було визначено такі критерії та показники сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів:

- інтелектуальна активність – як прояв інтересу до встановлення закономірностей; оперування фактами; прагнення знаходити інформацію та

ділитися нею з оточуючими;

- допитливість – схильність до набуття нових знань; допитливість; інтереси учнів;

- регулятивні процеси – зосередженість; слабка відволікання; емоційні прояви [9].

За результатами досліджень, проведених Г. Щукіної, а також при узагальненні показників, виділених іншими дослідниками, Є. Ненахова виділила такі критерії: змістовно-діяльнісний, емоційний, регулятивний. Показниками змістовно-діяльнісного критерію є: характер питань, встановлення закономірностей, самостійність у виконанні завдань, пошук нових (індивідуальних) способів вирішення завдань, участь у позакласній роботі, використання досягнень науки в інших предметних галузях та повсякденній діяльності. До показників емоційного критерію відносяться прояви емоцій, переживань під час діяльності, настроїв учнів. Регулятивний критерій передбачає прагнення завершити виконання завдання, допитливість, зосередженість уваги, реакція школярів на дзвінок, вибір учнями складності завдання [43].

Досліджуючи засоби формування пізнавальних інтересів молодших школярів Н. Бібік виділяє наступні критерії: «цінність знань, дій, досвіду для розуміння учнями навколишньої дійсності на доступному їм віковому рівні; досягнення цілісності змісту і водночас його мінімізації у відповідності з виділеними цілями; потенційні можливості змісту для формування пізнавальних інтересів молодших школярів; включення в зміст курсу знань, які відображають всі види соціального досвіду; можливість реалізації принципу наступності і перспективності у межах предмета і його зв'язках з іншими дисциплінами в системі початкового навчання» [3].

Отже, на основі проведеного аналізу нами визначено наступні критерії та показники сформованості пізнавального інтересу молодших школярів:

- інтелектуальний (виникнення пізнавальних питань, звернення до способів пізнання об'єкта, що вивчається),

- емоційно-вольовий (прояв емоцій, пов'язаних із пізнанням, активність та самостійність у подоланні труднощів, зосередженість та увага до пізнавальної інформації),

- процесуальний (дослідницький підхід у вирішенні пошукових завдань, прагнення до нестандартного способу вирішення пошукового завдання, увага до окремих сторін пізнавальної діяльності, прояв умінь вступати в діалог з приводу пізнання).

У процесі дослідження пізнавального інтересу виділяють кілька рівнів його сформованості, що має велике значення для педагогічної практики. У психолого-педагогічній літературі немає єдиної думки визначення рівня розвитку пізнавального інтересу.

Є. Кайдаш стратифікацію рівнів пізнавальних інтересів молодших школярів представляє як:

- інтерес-переживання, що переходить за відповідних умов у відношення, мотив діяльності;

- інтерес-спрямованість, що дозволяє дитині осмислити, оцінити об'єкт свого інтересу;

- інтерес-потреба, який свідчить про перехід інтересу у стійку особистісну характеристику [23].

Г. Щукіна виділяє 3 рівня пізнавального інтересу учня, нижчий з яких – елементарний – виявляється у увазі до конкретних фактів, знань-описів, дій за зразком, середній характеризує інтерес до залежностей, до виявлення причинно-наслідкових зв'язків, вищий рівень вказує на прояв інтересу до глибоких теоретичних проблем, творчій діяльності з освоєння знань [25].

Мотивація діяльності виступила основою рівневого поділу сформованості пізнавального інтересу молодшого школяра В. Денисової: низький рівень характеризується короткочасною діяльністю, спрямованою на впізнавання та відтворення, середній ґрунтується на показнику освоєної, маніпуляційної діяльності, високий рівень передбачає наявність тривалої самостійної діяльності частково-пошукового характеру та вищим показником пізнавального

інтересу дитини є тривала самостійна креативність [8].

Зазначимо, що при виділенні рівнів сформованості пізнавального інтересу молодших школярів доцільно використовувати структурно-функціональний підхід, який зберігає традиційне шкалювання рівнів, але базується на функціональній зміні когнітивної генерації дитини під час переходу від одного рівня до іншого.

Виділимо рівні сформованості пізнавального інтересу молодших школярів. Слід зазначити, що чим вище рівень сформованості пізнавального інтересу молодшого школяра, тим досконаліше внутрішні та зовнішні зв'язки між структурними компонентами пізнавального процесу. У процесі як пізнавальної, так і практичної діяльності здійснюється формування знань та вмінь, та його якість перебуває у прямій залежності від характеру діяльності.

Отже, на основі виділених критеріїв нами визначено три рівні сформованості пізнавального інтересу молодших школярів: високий, середній, низький. Охарактеризуємо їх.

1. Молодші школярі з високим рівнем пізнавальних інтересів:

- мають націленість пізнавальних інтересів на навчальний предмет чи групу навчальних предметів та демонструють значну пізнавальну активність на уроках (задають питання, відповідають за власним бажанням та ін.);
- віддають перевагу навчальній діяльності більш складного характеру;
- відрізняються самостійним активним пошуком у поповненні інформації про галузь, що цікавить;
- начитані, прагнуть розширити свій кругозір;
- використовують вільний час для занять у сфері, що цікавить;
- проявляють високу мимовільну активність, що протікає із захопленням самостійною роботою, прагнення подолання труднощів у складних завданнях.

2. Школярі із середнім рівнем сформованості пізнавальних інтересів:

- демонструють вибіркоче ставлення до певного предмета; активні відповідно до спонукань вчителя, але не проявляють належної активності за своїм бажанням;

- віддають перевагу також пошуковому характеру діяльності, але не завжди схильні до виконання творчих завдань;
- своє дозвілля іноді присвячують галузі, що цікавить (нерегулярно);
- самостійна діяльність з розширення кругозору проявляється, але не як система, а епізодично;
- виявляють активність, яка потребує стимулювання педагога; ступінь самостійності, що залежить від ситуації; долають труднощі за допомогою вчителя.

3. У молодших школярів із низьким рівнем сформованості пізнавального інтересу:

- інтерес неусвідомлений;
- під час уроків з окремих навчальних предметів інтерес то виникає, то згасає у повній залежності від ситуації;
- активність на уроках ситуативна, проявляється інертність думки та діяльності (заучені відповіді, списування з дошки), спостерігаються часті відволікання;
- виконують завдання за зразком;
- вільний час заповнюється випадковими заняттями;
- коло читання невелике, вибір книг випадковий;
- виявляється пізнавальна інертність, мінімальна самостійність, бездіяльність при труднощах.

Вивчення сформованості пізнавальних інтересів в молодших школярів потребує розробки діагностичного інструментарію.

Під діагностикою пізнавального інтересу розуміється сукупність різних методів, що дозволяють виявити вихідний рівень пізнавального інтересу, а також його розвиток у процесі навчання.

На думку дослідників з досліджуваної проблеми, діагностика пізнавального інтересу будується на застосуванні комплексу психолого-педагогічних методів [6]. У нашому дослідженні ми визначили наступну сукупність методів:

1. Спостереження за поведінкою учнів під час уроків з метою вивчення пізнавальних інтересів молодших школярів.

Спостереження, на нашу думку, є важливим методом дослідження пізнавального інтересу. Даний метод дозволяє узагальнити інформацію, встановити зв'язки між фактами, що спостерігаються, простежити процес формування пізнавального інтересу.

Критеріями спостереження під час уроку за молодшим школярем виступають:

- ступінь активності включення у роботу на уроці;
- особливості прояву ініціативи (сам чи на вимогу вчителя);
- навички зосередження під час тривалого інтелектуального завдання;
- участь у виконанні творчих завдань під час уроку;
- реакція на проблемні питання, на кмітливість;
- вміння ставити запитання на уроці;
- поведінка школяра під час виконання розумової роботи;
- емоційне ставлення учня до виконуваної ним навчальної роботи;
- ступінь привабливості участі у роботі на уроці.

2. Анкетування.

Мета анкетування – виявити рівень пізнавального інтересу молодших школярів.

Учням пропонуються питання, кожне із яких розкриває один із критеріїв рівня сформованості пізнавального інтересу.

Відповідно до кількості балів виділяються три рівні розвитку пізнавальної активності.

Високий рівень – 15-18 балів: висока пізнавальна активність; захоплення процесом самостійної діяльності, прагнення до подолання труднощів.

Середній рівень – 10-14 балів: пізнавальна активність, яка потребує спонукань вчителя; залежність самостійної діяльності від ситуації; подолання труднощів за допомогою інших; очікування допомоги.

Низький рівень – 6-9 балів: пізнавальна інертність; уявна самостійність

дій; повна бездіяльність при утрудненнях.

3. Методика «Діагностика пізнавальної активності молодшого школяра», автор А. Горчинська.

Ця методика проводиться з метою оцінки ступеня виразності пізнавальної активності молодших школярів.

Школярам пропонується обрати один з варіантів відповіді на п'ять питань. За отриманими результатами визначаються три рівня виразності пізнавальної активності: високий рівень свідчить про бажання самостійно виконувати творчі завдання, знаходити відповіді на запитання; середній рівень свідчить про присутність пізнавальної активності, але лише у певній ситуації; низький рівень свідчить про не бажання виконувати творчі завдання, читати додаткову літературу, ставити питання для роз'яснення ситуації.

4. Методика «Оцінка рівня шкільної мотивації», автор М. Лусканова.

Мета методики: виявлення ставлення молодших школярів до навчання, до навчального процесу, їх емоційних реакцій на шкільну ситуацію.

За результатами відповідей молодших школярів визначаються рівні шкільної мотивації:

20-30 балів – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності.

15-19 балів – середній рівень, позитивне ставлення до школи, але школа приваблює таких школярів позанавчальною діяльністю.

0-14 балів – низький рівень, низька шкільна мотивація, негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація.

5. Методика «Драбинка уроків», автор Н. Єлфімова.

Дана методика проводиться як додаткова, з метою з'ясування того, які навчальні предмети молодші школярі вважають для себе найцікавішими. Експериментальний матеріал складається з карток, у яких написано назви навчальних предметів. Далі школяр має висловити своє ставлення до кожного навчального предмета та побудувати «Драбинку уроків».

Якщо основні навчальні предмети стоять на верхніх сходах драбинки (1-4), то ставлення до них визначається як позитивне, якщо вони стоять на нижніх

сходах драбинки (5-8), то як негативне.

За результатами діагностування, за підібраними методиками визначається загальний рівень сформованості пізнавального інтересу досліджуваних молодших школярів.

Наступний крок дослідження полягав в розробці методики формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі та наданні рекомендацій вчителям початкових класів щодо розвитку пізнавальних інтересів у молодших школярів.

2.2. Діагностування рівня сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів

Дослідження проводилося у загальноосвітній школі №15 міста Запоріжжя. В експерименті брали участь 20 молодших школярів, які навчаються у третьому класі.

Розглянемо результати дослідження.

1. Спостереження за поведінкою учнів під час уроків з метою вивчення пізнавальних інтересів молодших школярів (рис. 2.1.).

Нами проводилися систематичні спостереження поведінкою учнів під час онлайн-уроків з метою: охарактеризувати кожного школяра з погляду участі у діяльності на уроці; виявити учнів, які часто ставлять питання з матеріалу, що вивчається, уважно слухають пояснення або часто відволікаються, зосереджених на своїх думках, які не відносяться до вивчаємого; з метою виявлення ступеня самостійності у виконанні завдань, ставлення до труднощів.

Результати спостереження показали, що високий рівень пізнавальної активності мають 25% учнів класу. Ці школярі характеризуються тим, що вони позитивно ставляться до навчання, мають стійкий інтерес. На уроках уважні, ставлять питання щодо матеріалу, що вивчається, прагнуть брати участь у діяльності на уроці з власного спонукання. У виконанні завдань самостійні,

працюють у швидкому темпі.

Середній рівень мають 45% учнів. Такі учні характеризуються позитивним ставленням до навчання, непостійним інтересом до вчення, що залежить від успіху, легкості навчального матеріалу, потребують зовнішнього стимулу до вчення. Не завжди уважно слухають пояснення вчителя, рідко звертаються з питаннями, рідко прагнуть брати участь у діяльності за власним бажанням, самостійні.

Низький рівень пізнавальної активності виявлено у 30%. Учні характеризуються негативним ставленням до навчання, не мають інтересу, потребують постійного стимулу до вчення. Не виявляють активності на уроці, відволікаються в момент вивчення теоретичного матеріалу, не звертаються з питаннями по суті вивчаємого. Не самостійні, уникають труднощів пізнавальної діяльності.

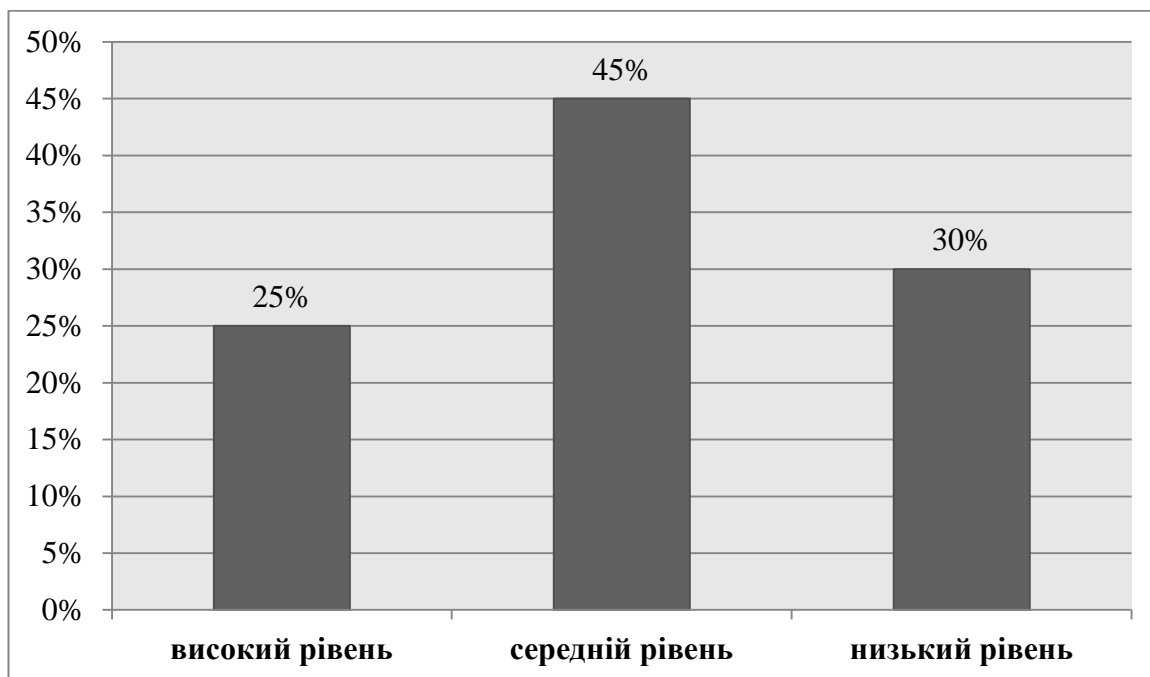

Рисунок 2.1. Результати спостереження за поведінкою молодших школярів під час уроків

Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки: у досліджуваній групі високий рівень розвитку пізнавальних інтересів показали 5 молодших школярів, середній рівень – 9 учнів, низький рівень – 6. Для дітей

молодшого шкільного віку це не дуже гарні результати, оскільки відсутність інтересу у школярів є показником серйозних недоліків в організації навчання, що часто призводить до проблем у знаннях, недосконалості навичок та умінь.

2. Анкетування (Додаток А).

За результатами анкетування (рис. 2.2.) встановлено, що високий рівень пізнавальної активності мають 4 учнів (20%), середній рівень виявлено у 11 молодших школярів (55%), низький рівень продемонстрували 5 школярів (25%).

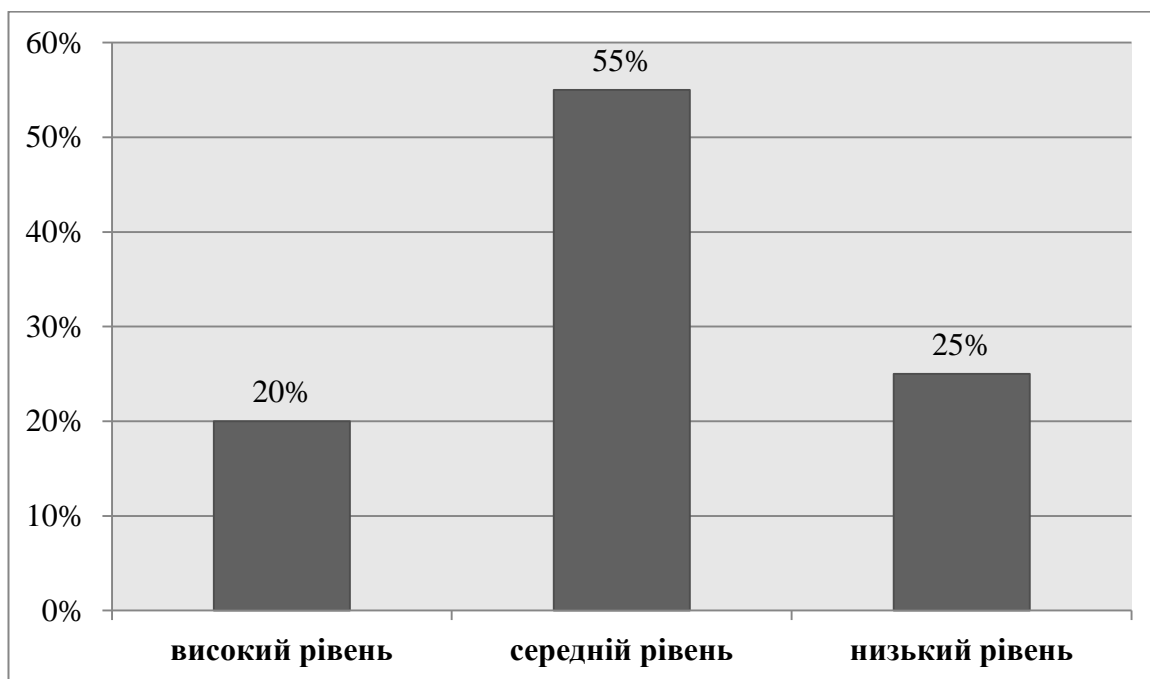

Рисунок 2.2. Результати анкетування молодших школярів

3. Методика «Пізнавальна активність молодшого школяра», автор А. Гірчинська.

На основі отриманих результатів було визначено рівні виразності пізнавальної активності (рис. 2.3.).

Сильно виражена пізнавальна активність (35%) – цим учням подобається виконувати складні завдання, вони прагнуть самостійно знайти відповідь на важке питання; багато читають додаткової літератури, прагнуть завжди знайти відповідь на питання, що виникло; прагнуть поділитися новими знаннями із близькими, друзями.

Помірна пізнавальна активність (50%) – цим школярам подобається виконувати складні завдання, але не завжди; у них нестійкі інтереси, прагнуть завжди знайти відповідь на питання; рідко прагнуть поділитися новими знаннями із близькими, друзями.

Слабо виражена пізнавальна активність (15%). Молодші школярі, які знаходяться на даному рівні, не виявляють інтересу до матеріалу, що вивчається, не прагнуть самостійно знаходити потрібну навчальну інформацію, не вміють використовувати словники, довідники, хрестоматії та іншу літературу як додаткові джерела для поповнення своїх знань.

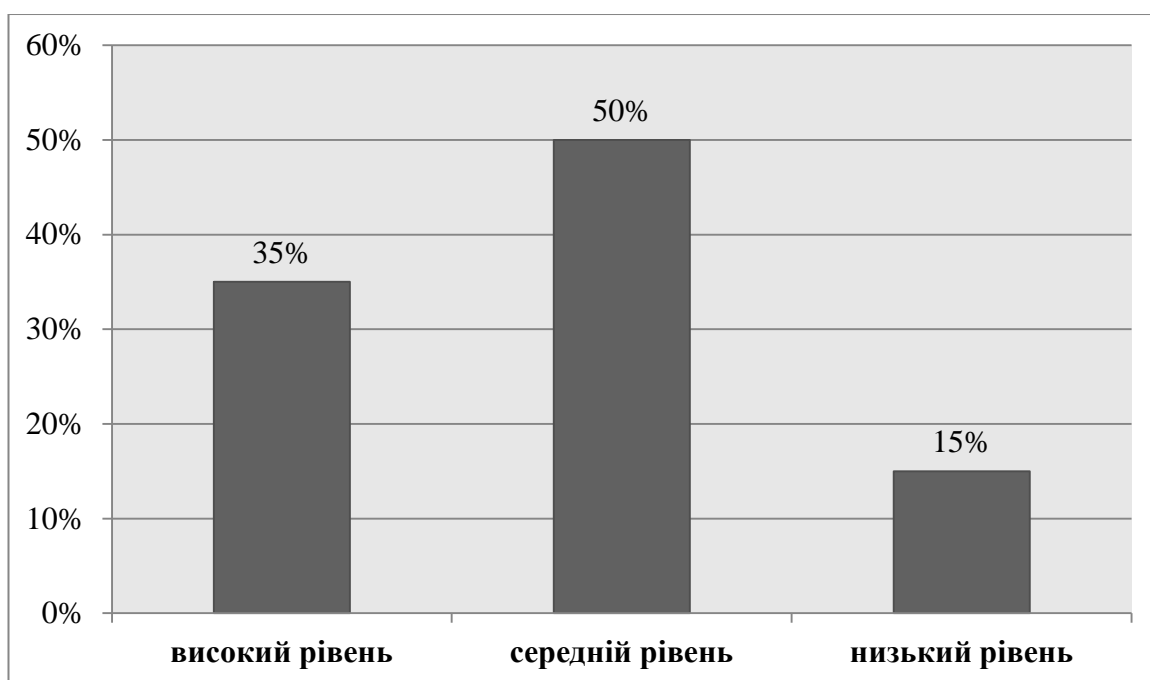

Рисунок 2.3. Результати за методикою «Пізнавальна активність молодшого школяра»

4. Методика «Оцінка рівня шкільної мотивації», автор М. Лусканова.

Діагностика мотиваційних переваг у навчальній діяльності проводилася у формі анкетування та показала наступне (рис. 2.4.).

Результати дослідження свідчать, що 40% молодших школярів демонструють високий рівень мотивації. Такі учні відрізняються наявністю високих пізнавальних мотивів, прагненням найбільш успішно виконувати всі вимоги, що пред'являються школою та вчителем.

У 35% досліджуваних учнів встановлено середній рівень, такі школярі досить благополучно почуваються у школі, проте частіше ходять до школи, щоб поспілкуватися зі своїми друзями. Пізнавальні мотиви таких дітей сформовані меншою мірою і навчальний процес їх не дуже приваблює.

Низький рівень продемонстрували 25% учнів. Вони не справляються з навчальною діяльністю, у них виникають проблеми у спілкуванні з однокласниками та у взаєминах з учителем.

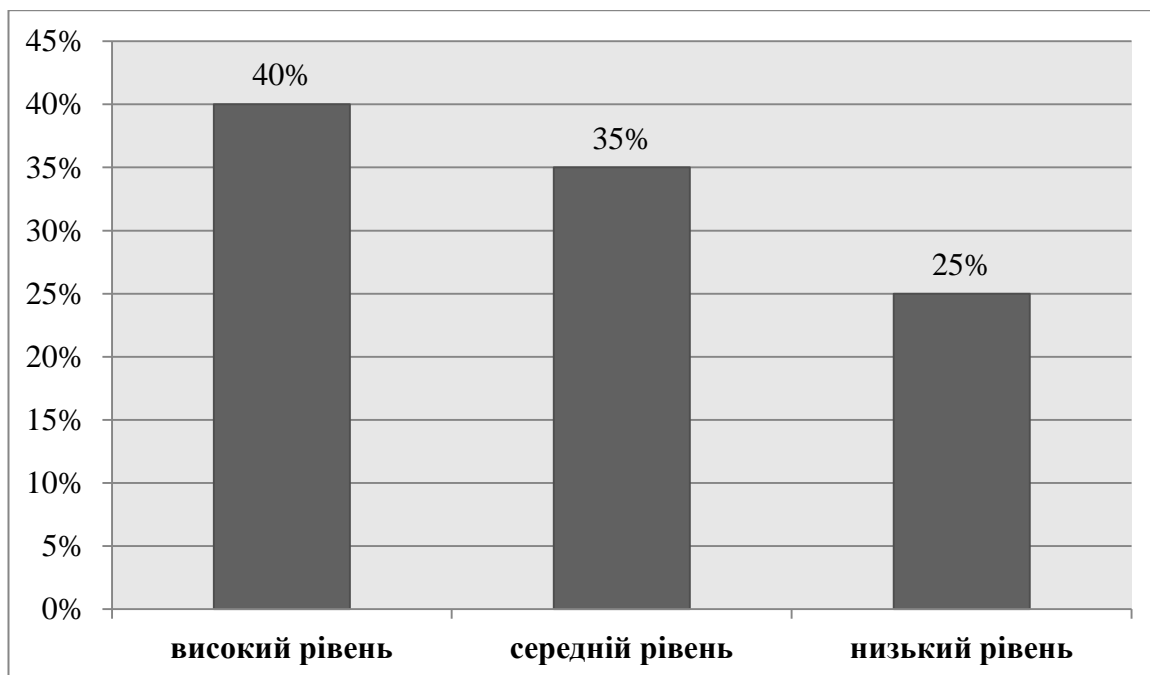

Рисунок 2.4. Результати за методикою «Оцінка рівня шкільної мотивації»

За результатами оцінки рівня шкільної мотивації молодших школярів можна дійти невтішного висновку, що відсоток досліджуваних школярів із несформованою мотивацією вчення досить високий. І це означає, що учнів мало цікавить школа, як джерело отримання знань як і прагнення опанувати знаннями, вміннями і навичками, отже, слабо розвинені пізнавальні інтереси.

5. Методика «Драбинка уроків», автор Н. Єлфімова.

Результати, отримані за методикою «Драбинка уроків», свідчать про те, що досліджувані молодші школярі на перше місце (1-3 ступені) ставлять «Я досліджую світ» (30%), українську мову і літературне читання (45%),

інформатику (45%). На другому місці (4-6 ступені) за значущістю для школярів були фізкультура (25%), математика (20%), «Я досліджую світ» (11,1%). Третє місце (7-8 ступенів) у «Драбинці уроків» учнями було відведено фізкультурі (25%), англійській мові (20%), українській мові і літературному читанню (15%), та математики (15%).

Отримані дані свідчать про те, що молодші школярі обирають різні предмети, у тому числі й не найзначніші з погляду показників їхньої шкільної успішності.

Результати комплексного аналізу даних, отриманих у ході спостереження, анкетування та під час проведення всіх методик, дозволили встановити три рівні сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів (рис. 2.5.).

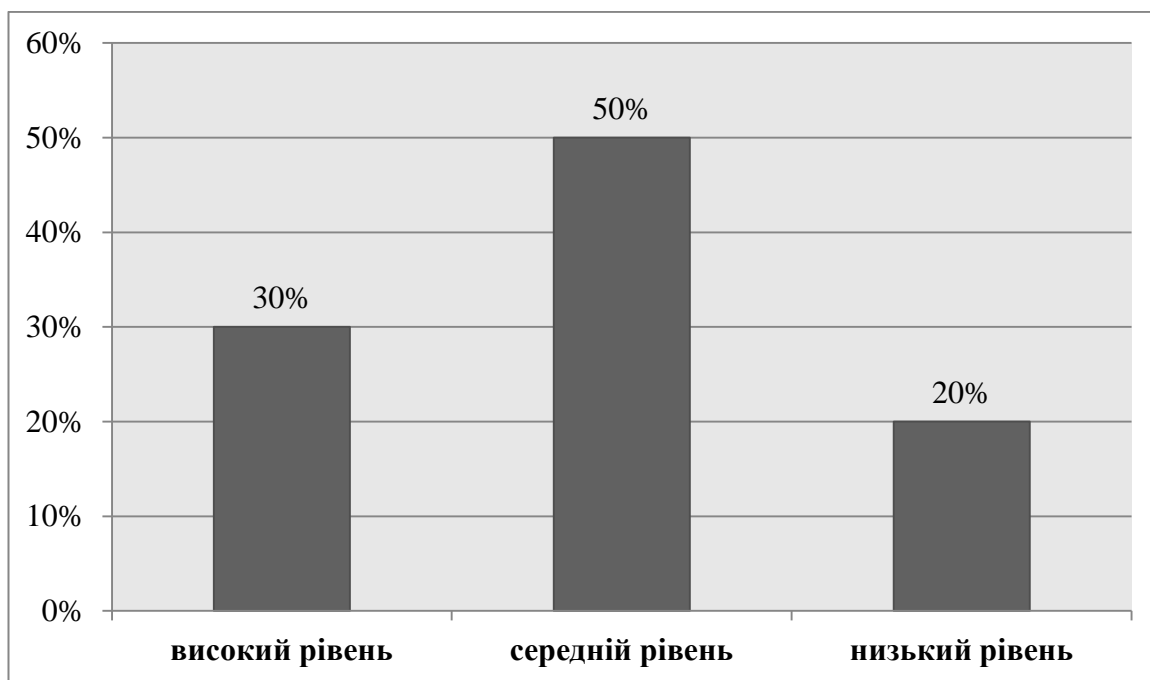

Рисунок 2.5. Рівні сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів

Високий рівень сформованості пізнавального інтересу (30%): для молодших школярів характерний прояв ініціативності, самостійності, інтересу та бажання вирішувати пізнавальні завдання. У разі труднощів учні не відволікаються, виявляють завзятість та наполегливість у досягненні результату, що приносить їм задоволення, радість та гордість за досягнення.

Середній рівень сформованості пізнавального інтересу (50%): таким учням характерна велика ступінь самостійності у прийнятті завдання та пошуку способу його виконання. Зазнаючи труднощів у вирішенні завдань, школярі не втрачають емоційного ставлення до них, а звертаються за допомогою до вчителя, задають питання для уточнення умов їх виконання і, отримавши підказку, виконують завдання до кінця, що свідчить про інтерес молодшого школяра до даної діяльності та бажання шукати способи розв'язання завдання, але разом із дорослим.

Низький рівень сформованості пізнавального інтересу (20%): молодші школярі не виявляють ініціативності та самостійності у процесі виконання завдань, втрачають до них інтерес при утрудненнях та виявляють негативні емоції (засмучення, роздратування), не ставлять пізнавальних питань; потребують поетапного пояснення умов виконання завдання, показу способу використання тієї чи іншої готової моделі, допомоги дорослого.

Таким чином, з метою вивчення пізнавальних інтересів молодших школярів у навчальній діяльності було проведено експериментальне дослідження. Для виявлення рівнів пізнавального інтересу за основу було взято наступні показники: ставлення до навчання, інтерес до навчання; самостійність у виконанні завдань; увага; питання школяра, звернені до вчителя; прагнення молодших школярів за власним бажанням брати участь у пізнавальній діяльності. Результати комплексного аналізу даних, отриманих у ході дослідження, дозволили встановити три рівні сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів: високий (30%), середній (50%), низький (20%). Діагностика показала, що значна частина досліджуваних молодших школярів потребують додаткової роботи з розвитку та формування пізнавальних інтересів.

Отже, отримані результати експериментального дослідження свідчать про необхідність розробки методики формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі.

2.3. Методика формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі

Мета формування пізнавального інтересу у виховному процесі виступає інтегруючою ознакою, що потребує єдності функціонування у неї методів впливу на свідомість, способів організації діяльності та шляхів стимулювання поведінки молодших школярів. Організаційну, виховну ефективність нашої методики визначає сукупне комбінування цих методів у проведенні кожної виховної справи.

Методика включає комплекс позакласних заходів, що активізує пізнавальний інтерес до навчальних предметів: українська мова і літературне навчання, математика та Я досліджую світ.

I. Українська мова і літературне навчання.

Основний метод – робота з книгою.

Для формування поглядів, понять, переконань нами обрано роботу з книгою, метод бесіди за допомогою пізнавальних питань, ілюстративний метод; провідним у практичній організації діяльності виступає метод роботи в мікрогрупах. Арсенал методів стимулювання становлять ігрове оформлення, змагання, заохочення.

Ключовою метою включення даного методу у позакласну роботу є пробудження пізнавального інтересу. Ефективність її досягнення зумовлена навчанням молодших школярів самостійної роботи з книгою.

Використовувані прийоми:

- прийом аналізу змісту з самостійно складених питань;
- прийом навчання інтонаційного оформлення запитальних та окличних речень «Спробуй ти поставити питання»;
- прийом викладу змісту прочитаного;
- прийом складання загадок;
- прийом виділення головного персонажа та інших дійових осіб твору та розгортання пізнавального маршруту навколо нього;

- прийом використання прислів'їв;
- прийом складання творчих оповідань, творів;
- прийом ілюстрування прочитаної думки;
- прийом відсилання молодших школярів до джерел для добування відсутніх відомостей;
- прийом складання плану прочитаного.

Пропонуємо наступні позакласні заходи з літературного читання спрямовані на формування пізнавального інтересу молодших школярів.

1. «День казки».

Мета: формування пізнавального інтересу до уроків літературного читання у позакласний час.

Проводиться у вигляді ранкового свята.

Заздалегідь готується: виставка малюнків «Моя улюблена казка»; виставка робіт із пластиліну «Мій улюблений казковий герой»; виставка книжок казок; плакати-ілюстрації до казок.

Основні прийоми:

- групова робота;
- прийом складання загадок;
- прийом відсилання учнів до джерел для добування відсутніх відомостей;
- прийом складання творчих оповідань, творів.

2. Літературний ринг.

Мета: в ігровій формі повторити та закріпити у школярів знання про зміст різних книг.

Ринг проводиться у формі гри.

До заходу заздалегідь готується книжкова виставка улюблених книжок.

Основні прийоми:

- групова робота;
- прийом використання прислів'їв;
- прийом відсилання учнів до джерел для добування відсутніх відомостей;

- прийом викладу змісту прочитаного;
- прийом ілюстрування головної думки твору.

3. «Подорож до країни книжок».

Мета: в ігровій формі узагальнити та систематизувати знання учнів про життя та творчість відомого українського письменника (на вибір), розширити читацький кругозір молодших школярів; сприяти активізації кожної дитини в діяльності (групова робота).

Проводиться у формі колективної творчої справи.

Учні заздалегідь малюють ілюстрації і складають свої кросворди до улюблених творів.

Основні прийоми:

- антиципація (передбачення);
- прийом ілюстрування прочитаної думки;
- прийом аналізу змісту з самостійно складених питань;
- прийом викладу змісту прочитаного.

II. Математика.

З метою формування пізнавального інтересу молодших школярів нами було розроблено 3 позакласні заходи з математики: «Арифметичні забави», «Логіка в математиці», «Завдання з геометричним змістом».

Мета навчання: розвиток у молодших школярів математичних та творчих здібностей; навичок вирішення завдань із застосуванням формальної логіки (побудова висновків за допомогою логічних операцій «якщо – то», «і», «або», «ні» та їх комбінацій); вміння планувати послідовність дій; оволодіння вміннями аналізувати, перетворювати, розширювати кругозір у сферах знань, тісно пов'язаних з математикою.

Основною метою має стати формування пізнавального інтересу до предмета та такого стилю мислення, який має поєднувати аналітичне мислення математика, логічне мислення слідчого, конкретне мислення фізика та образне мислення художника.

Завдання:

- розвивати вміння послідовно описувати події та виконувати послідовність дій;

- навчити вирішенню логічних завдань;
- навчити вирішувати задачі з геометричним змістом;
- навчити вирішенню та складанню завдань-жартів, магічних квадратів;
- навчити узагальнювати математичний матеріал;
- виховувати вміння співпереживати, допомагати.

Формою роботи виступає гра, оскільки процес навчання має бути цікавим за формою, а також це зумовлено віковими особливостями молодших школярів. Основний принцип занять «вчись граючи».

Заняття реалізуються через ігрові прийоми, до них відносяться: інтелектуальні, логічні ігри для пошуку зв'язків, казки, вікторини, конкурси, ігри на рух. «Гра – особливо організоване заняття, що потребує напруження емоційних та розумових сил. Гра завжди передбачає прийняття рішення – як вчинити, що сказати, як виграти» [21].

У роботі використовуються такі види ігор:

- на розвиток уваги та закріплення термінології;
- ігри-тренінги;
- ігри-конкурси (з розподілом на команди);
- сюжетні ігри на закріплення пройденого матеріалу;
- інтелектуально-пізнавальні ігри;
- інтелектуально-мистецькі ігри.

Зазначимо, що молодші школярі швидко втомлюються, тому необхідно перемикаєти їхню увагу. Заняття має складатися зі «шматочків», серед яких і гімнастика розуму, і логіка, і пошук та багато іншого. Разом із грою треба використовувати на заняттях і казки, а саме: казкові сюжети, пошук основних алгоритмічних конструкцій на добре знайомих казках, складання своїх казок.

У результаті проведених занять учні навчаться послідовно, описувати події та виконувати послідовність дій, вирішенню логічних завдань, задач з геометричним змістом, складанню задач-жартів, магічних квадратів. Також

навчатися узагальнювати математичний матеріал і розуміти значимість колективу та свою відповідальність перед ним, єдність із колективом.

Таким чином, розроблені заняття з математики дозволять активізувати інтерес до вивчення математики та підвищити пізнавальну діяльність молодших школярів як на уроці так і у позакласний час, підвищити якість знань з математики.

III. Я досліджую світ.

Пропонуємо наступні позакласні заняття: «Що тебе оточує», «Хто ти такий?», «Хто живе поряд з тобою?», «Україна – твоя Батьківщина», «Наші помічники – органи почуттів», «Природні спільноти».

Мета: формування пізнавального інтересу у молодших школярів.

Розглянемо деякі заняття. Наприклад, у занятті «Що тебе оточує» виділяються завдання:

1. Чи правильні ці висловлювання?: а) сонце, каміння, пісок, гриби, дощ, вітер – це нежива природа; б) рослини, тварини, гриби, люди, машини – це жива природа. в) птахи, риби, земноводні, звірі, плазуни, комахи – все це тварини.

2. Хто швидше: а) знайде два однакові предмети (усі пари); б) розділить намальовані предмети в три групи.

3. Підкресли слова, що позначають об'єкти неживої природи: квітка, камінь, місяць, машина, птах, риба, сніг, лід, глина.

4. Закінчи речення: а) птахи – це тварини, а трави – _____; б) дерева – це рослини, а риби – _____.

У ході виконання подібних завдань формуються та розвиваються різні компоненти пізнавального інтересу, а саме: причинно-наслідкові зв'язки, уявлення ланцюжків об'єктів та явищ; побудова логічного ланцюга міркувань; самостійне створення способів розв'язання проблем пошукового характеру; самостійне добудовування компонентів, яких бракує і т.п.

На занятті «Хто ти такий?» завдання спрямовані на розвиток вміння молодших школярів зіставляти орган почуттів із виконуваною ним функцією;

аналізувати режим дня, розповідати про його значення у житті школяра тощо.

Під час вивчення теми «Наші помічники – органи почуттів» пропонується застосовувати дослід. Обладнання: склянка з теплою водою, шматочки льоду, хутра, шкіри, вата. Сутність дослід: один учень заплющує очі, інший торкається то одним, то іншим предметом. Що відбувається з учнем, який заплющив очі? Він може сказати, що відчуває дотик теплого чи холодного, пухкого, пухнастого чи гладкого предмета. Це дозволить школяру зробити висновок, що шкіра (шкірний покрив) дозволяє нам сприймати предмети, відчувати їх властивості?

Молодшим школярам пропонуються наступні завдання:

1. Підкресли правильну відповідь. У людини: 2 органи чуття; 6 органів чуття; 5 органів чуття.

2. Капні на аркуш паперу трохи фарби. Склади лист навпіл. Розгорни. Що в тебе вийшло? Придумай невелику розповідь на цю тему.

Ці завдання формують у молодших школярів уміння: будувати докази, структурувати знання; ставити та формулювати проблеми, самостійно діяти при вирішенні проблеми.

На занятті «Природні спільноти» проводиться дослід із водою. Мета – визначити властивості води. Обладнання: склянка води, різноманітні предмети (сірникова коробка, папір, шматок дерева, металеві шарики та ін.).

Молодшим школярам пропонується провести дослід та відповісти на запитання: які предмети плавають, а які тонуть?

Дані завдання сприяють формуванню у молодших школярів таких компонентів пізнавального інтересу, як: спостережливість; самостійне добудовування компонентів, що відсутні; вибір підстав для порівняння, класифікації об'єктів; побудова логічного ланцюга міркувань; усвідомлена та довільна побудова мовного висловлювання у письмовій та усній формі; контроль та оцінка результатів діяльності.

Таким чином, підібраний комплекс методів та прийомів, що застосовується у позакласній роботі, сприятиме формуванню пізнавального

інтересу у молодших школярів, надасть неоціненну допомогу у вихованні школярів, та розширить кругозір учнів за рахунок ознайомлення з додатковою літературою, розвине спостережливість, здатність аналізувати та робити висновки.

2.4. Рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів

Розвиток у дитини стійкого інтересу до навчальної діяльності, потреби у самостійному придбанні нових знань є однією з головних проблем, що стоять перед учителями початкових класів.

Проведене нами дослідження пізнавальних інтересів молодших школярів показало, більшість учнів потребують додаткової роботи з формування пізнавального інтересу. Особливої уваги вимагають діти з низьким рівнем сформованості пізнавального інтересу (20%), оскільки інтерес та успішність навчання є основними параметрами, що визначають повноцінний фізіологічний та інтелектуальний розвиток учнів у початковій школі, а відтак і якість роботи вчителя.

Першочергове завдання, яке стоїть перед учителем у роботі з дітьми з низьким рівнем розвитку пізнавального інтересу – сформувати у школярів стійкі мотиви до навчання, створити позитивний настрій стосовно школи та навчального процесу. Серед дидактичних принципів не останнє місце посідає принцип активності, ефективна реалізація якого має неабияке значення для успішного освоєння молодшими школярами провідної діяльності – навчальної.

Дослідження дозволило виявити основні напрями роботи щодо підвищення пізнавального інтересу молодших школярів:

- розвиток позитивного ставлення до навчання, інтерес до навчання;
- підвищення самостійності у виконанні завдань;
- стимулювання питань учня, звернених до вчителя;

- розвиток прагнення учнів за власною ініціативою брати участь у діяльності, бажання висловити свою точку зору.

На основі даних дослідження було розроблено рекомендації педагогам щодо розвитку пізнавального інтересу молодших школярів.

I. Рекомендації щодо розвитку позитивного ставлення до вчення, інтерес до навчання.

При розвитку позитивного ставлення до навчання через зміст навчального матеріалу можна використовувати такі прийоми:

- новизну змісту;
- оновлення вже освоєних знань;
- нагальну практичну необхідність знання життя людини;
- культурно-історичний аспект знань;
- демонстрація сучасних наукових досягнень.

Для виховання позитивного ставлення до навчання в тих молодших школярів, які не люблять навчатися, не вірять у успіх у навчальній діяльності можна використовувати прийом створення успіху в навчанні. Він є створенням ланцюжка ситуацій, у яких учні домагаються у вченні хороших результатів, що веде до виникнення в них почуття впевненості у своїх силах та легкості процесу навчання:

- підбір не одного, а невеликого ряду завдань наростаючої складності (це здвоєні завдання: перше доступне для учня і готує йому базу для вирішення наступного, складнішого завдання);

- допомога у виконанні навчальних завдань однієї і тієї ж складності (учні отримували індивідуальні картки з прикладами аналогами, опорну схему для відповіді).

Для виховання інтересу до навчання у тих школярів, у яких він відсутній або проявляється час від часу, можна використовувати індивідуальні домашні завдання:

- завдання за бажанням (з кількох завдань діти обирають одне, яке їм більше подобається, є більш цікавим);

- завдання в цікавій формі: ігри, ребуси, загадки;
- завдання-прохання (підібрати приклади незвичайних фактів, дослідів; підібрати цікавий матеріал з предметів).

Молодший школяр працюватиме на уроці з інтересом, якщо йому пропонуватиме посильні для нього завдання. Адже однією із причин відсутності бажання вчитися є те, що учневі на уроках дають виконувати завдання, впоратися з якими він ще не може.

Необхідно стимулювати когнітивну діяльність молодших школярів та підвищувати інтерес до процесу навчання на всіх етапах будь-якого уроку, використовуючи при цьому різні методи, форми та види роботи. До них належать диференційований підхід до учнів, різний дидактичний, роздатковий, ілюстраційний матеріал, індивідуальна робота на уроці, технічні засоби навчання та інші. Дуже важливо, щоб школярі переживали радість відкриття на кожному уроці, щоб у них розвивався пізнавальний інтерес, і формувалася віра у власні сили [27].

Створення нестандартних ситуацій на уроці також стимулює розвиток пізнавального інтересу та уваги до навчального матеріалу, сприяє активності молодших школярів та зняття їхньої втоми. У практиці роботи вчителя початкової школи найчастіше застосовують такі нестандартні форми уроку як урок-конкурс, урок-казка, урок-гра, урок-подорож. Всі ці уроки мають свої особливості, але кожен із них дозволяє створити атмосферу доброзичливості, сприяє пробудженню допитливості, що допомагає учням полегшити процес засвоєння знань. Знаючи та застосовуючи всі ці засоби та прийоми, можна досягти значного підвищення пізнавального інтересу в початковій школі [5].

Розмаїття дієвих прийомів сприяє виникненню у молодших школярів інтересу і позитивного ставлення не тільки до результатів, а й до самого навчального процесу, до вчителя, допомагає знайти впевненість у своїх силах при подоланні труднощів.

II. Рекомендації щодо підвищення самостійності у виконанні завдань.

При підвищенні самостійності молодших школярів через організацію їх

пізнавальної діяльності можна виділити такі моменти:

- застосування різноманітності форм самостійної роботи, оскільки їхня змінність активізує пізнавальну діяльність молодших школярів;
- використання проблемності, у якій мають утримуватися подив, проблеми, пошуки способів їх вирішення, що також стимулює активність і самостійність учнів;
- застосування творчих робіт, що активізують емоційно-вольові та інтелектуальні психічні процеси школяра;
- використання практичних робіт, які формують активність через застосування знань.

Для молодших школярів з низьким рівнем самостійності, які не справляються з труднощами, бажано використовувати:

- завдання з алгоритмом;
- завдання з планом відповіді;
- завдання з підготовчими вправами;
- завдання з інструкцією.

У розвитку самостійності ефективний вплив можуть зробити сучасні інформаційні технології як засіб підвищення пізнавального інтересу молодших школярів до навчальної діяльності. Такі види самостійних робіт як створення презентацій з предметів, природничих дослідницьких проектів, медіа творів, різного виду тестів, створення анімаційних та відеороликів, розробка творчих проектів та інше сприяють процесу підвищення пізнавального інтересу молодших школярів до навчальної діяльності [53].

Інформаційно-комунікаційні технології вводять учнів у захоплюючий світ, де їм належить самостійно добувати, аналізувати, представляти та передавати іншим інформацію; ці технології значно підвищують пізнавальний інтерес молодших школярів до навчальної діяльності. Введення інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес розширює можливості використання вчителем різних електронних посібників у навчанні молодших школярів. Для підвищення пізнавального інтересу можна:

1. Використовувати на уроці окремих ілюстративний мультимедійний матеріал: анімацію, відео, слайд-шоу, демонстрацію дослідів на етапі введення нового знання.

2. Використовувати довідковий матеріал: словники, біографії вчених, інтерактивні карти та таблиці – для виконання творчих завдань школярами під час пошуку необхідної інформації на етапах запровадження нового матеріалу та закріплення.

3. Використовувати інтерактивні завдання на етапі закріплення нового матеріалу; для складання контрольних та самостійних робіт; на уроках-тренінгах; для виконання учнем домашньої роботи.

4. Створювати презентації на основі різних матеріалів мультимедійного курсу та використовувати їх на уроці в інтерактивному варіанті.

5. Використовувати результати виконання завдань, зафіксовані у вигляді таблиці на окремій сторінці електронного посібника, для формування та тренування рефлексивних здібностей молодших школярів та розвитку у них навичок самооцінки.

6. Складати та роздруковувати завдання для кожного школяра на основі наявних в електронному посібнику для складання контрольних та самостійних робіт, які проводяться без застосування комп'ютера.

7. Використовувати будь-який фрагмент електронної допомоги для створення наочно-ілюстративного матеріалу уроку, виведення його на роздруківку.

Використання інформаційно-комунікативних технологій сприяє розвитку уяви учнів, будить їхню фантазію, прагнення творити. У молодших школярів виникає потреба висловлювати свої враження, емоції у слові, малюнку. Учні щиро, безпосередньо висловлюють свої думки, їм хочеться поділитись своїми роздумами, вони дають «незбиті», нестандартні відповіді. У цьому полягає цінність уроків з допомогою інформаційно-комунікативних технологій.

III. Рекомендації щодо стимулювання питань молодшого школяра, звернених до вчителя.

Будь-яка розумова діяльність починається з питання, з подиву. Оскільки здивування народжує думку, потрібно намагатися викликати у молодшого школяра питання, показати предмет так, щоб учень здивувався незнайомій стороні, що раптом відкрилася, в ньому.

Молодший школяр формулює питання у разі, якщо проблема відповідає його інтересам, оскільки діти відчувають потребу у поповненні дефіциту інформації у сфері складних проблем, куди спрямований їх інтерес. Крім того, умовою народження перших пізнавальних питань є суперечка між учнями, що пропонують різні способи вирішення спільного завдання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, і навіть дані спостережень дозволили розробити таку модель організації роботи під час уроків:

- створення атмосфери ділового довірчого спілкування, засновану на позитивному відношенні вчителя до учнів, до постановки ними пізнавальних питань, схвальної оцінки їх активності, звернених до вчителя дій (сумніву, заперечення, вказівки на труднощі, прохання про допомогу);

- подання навчального матеріалу на основі створення проблемних ситуацій, які спонукають молодших школярів до подолання труднощів, що виникають, а також з використанням завдань, що розвивають в учнів здатність самостійно добувати нову інформацію для вирішення поставлених завдань за допомогою пізнавальних питань;

- організація на кожному уроці співробітництва учнів не тільки з учителем, а й з однолітками, що є основною умовою успішного розвитку пізнавальної ініціативності молодших школярів, оскільки, спираючись на власні знання, вміння та навички при спільному виконанні завдання, школярі вчаться розмірковувати, будувати здогадки, самостійно здобувати нові знання в процесі навчання.

З метою навчити молодших школярів правильно ставити питання, тобто правильно, точно їх формулювати і досить зрозуміло їх викладати, можна провести гру «Вгадай предмет». Гра полягає в тому, що вчитель загадує предмет, а учні запитують і, не називаючи предмет, відгадують те, що задумав

вчитель. Потім роль ведучого переходить до того, хто відгадав предмет.

З метою навчити цих школярів ставити питання, можна також давати їм такі завдання:

- поставити багато питань до правила, що вивчається на уроці;
- скласти для класу багато питань з вивченої теми.

Питання молодшого школяра, звернені до вчителя висловлюють прагнення осягнути неясне, глибше поринути у предмет свого інтересу. Самостійно поставлене запитання демонструє пошук, активне бажання знайти першопричину. Тому будь-яке самостійне питання вже є показником виникнення пізнавального інтересу та ініціативності.

IV. Рекомендації щодо розвитку прагнення молодших школярів за власним бажанням брати участь у діяльності та висловлювати свою думку.

Важливим показником мотивації вчення є прагнення учнів зі свого спонукання брати участь у діяльності, у обговоренні поставлених під час уроку питань, у бажанні висловити свою думку.

Тут велику роль грають особливості відносин між учасниками освітнього процесу, які за умови доброзичливих, довірчих відносин сприяють розвитку діяльнісної активності. Перерахуємо особливості цих відносин:

- емоційний тонус діяльності учнів;
- інтелектуальний настрій школярів учителем;
- висока емоційність у дискусіях;
- емоційність самого педагога;
- спільне захоплення діяльністю;
- діловий, енергійний стиль на уроці;
- педагогічний оптимізм, довіра до пізнавальних можливостей учня;
- взаємна підтримка, заохочення.

Завдання вчителя полягає у необхідності допомогти кожному школяру самоствердитися, шукати та знаходити власні шляхи отримання відповіді на питання задачі [17].

Вся робота з учнями має відбуватися у доброзичливому, життєрадісному

мікрокліматі класу. Необхідно враховувати вплив зовнішніх засобів залучення молодших школярів до навчання: гра, наочні посібники, цікавість, здійснювати постійну перевірку та оцінку роботи учнів. Використання під час уроків ігрових методик є важливим засобом розвитку пізнавального інтересу. Часто в результаті таких занять неуспішні учні починають виявляти інтерес і краще займатися, у них розвивається потреба у висловленні своєї точки зору, що дуже важливо у початкових класах. У багатьох дітей виявляються великі здібності, ініціатива, винахідливість.

Ігрові технології виконують найважливішу роль у виховному процесі, тренують пам'ять, допомагають розвинути нові навички та вміння; стимулюють розумову діяльність, розвивають мислення. Заняття, пронизані елементами гри, змагання, що містять ігрові ситуації, значно сприяють розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Під час гри учень постає як суб'єкт пізнавальної діяльності, він самостійно ставить собі завдання і вирішує їх. Навчаючись різноманітних ігор, школяр стає активнішим, цілеспрямованим і розвиненим [23].

Дуже важливим джерелом стимулювання пізнання у молодших школярів є використання у навчанні науково-художньої та науково-популярної літератури, бесіди про зміст цих книг та їх аналіз. Необхідно проводити класні години, складати кросворди та таблиці, проводити зустрічі з цікавими людьми, вести альбоми, робити мінівистави, екскурсії тощо.

Науково-популярна та науково-художня література є особливим типом літературного твору, покликаний нести широкому колу читачів, у тому числі й учням шкіл, відомості з різних галузей наук. Найважливішими принципами цієї літератури є доступність і зрозумілість. Це виховує дитину, допомагає розвивати її інтереси та захоплення.

Така багатопланова робота створює умови для розвитку та закріплення пізнавального інтересу в учнів у початковій школі.

Таким чином, розвиток та стимулювання пізнавального інтересу молодших школярів, їх активності у різних видах діяльності є необхідною

умовою для успішного оволодіння молодшими школярами навчальною діяльністю. Правильно організована робота під час уроків та у позакласній діяльності сприяє поступовому формуванню та посиленню пізнавального інтересу молодших школярів. Безперечним фактом є вплив на пізнавальний інтерес майстерності вчителя. Дуже важливо, щоб молодші школярі переживали радість відкриття на кожному уроці, щоб у них розвивався пізнавальний інтерес, та формувалася віра у власні сили.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розглянуто проблему формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі. На основі аналізу теоретичної літератури та отриманих результатів проведеного нами експериментального дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Пізнавальний інтерес можна розглядати як один із значних мотивів вчення, як стійку рису особистості і як ефективний засіб навчання.

В результаті аналізу наукової літератури з проблеми дослідження визначено особливості пізнавального інтересу: а) пізнавальний інтерес виражається в прагненні людини дізнатися нове, невідоме і незрозуміле про якість, властивості предметів і явищ дійсності, в бажанні зрозуміти їх суть, знайти відносини і зв'язки, що є між ними; б) між рівнем розвитку пізнавального інтересу та набуттям людиною знань про навколишній світ існує певний взаємозв'язок; в) пізнавальний інтерес активізує різні психічні процеси: сприйняття, увагу, пам'ять, уяву; г) чим більше кругозір дитини, тим більше розвинений у неї і пізнавальний інтерес, оскільки умовою його виникнення є встановлення зв'язку між наявним досвідом та новонабутими знаннями, знаходження у звичному, добре знайомому предметі нових сторін, властивостей, відносин.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень дозволив визначити пізнавальний інтерес як цінне особистісне утворення, формування та розвиток якого необхідно починати з раннього шкільного віку, що є сензитивним періодом для цього процесу.

2. Молодший шкільний вік – період розвитку дитини, що відповідає етапу навчання у початковій школі. Пізнавальний інтерес молодших школярів є важливим фактором навчання і в той же час є життєво-необхідним фактором становлення особистості.

Особливостями формування пізнавального інтересу молодших школярів

виступає те, що цей процес відбувається поетапно. Вчені виділяють такі етапи його становлення: цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес. Педагоги повинні знати особливості, ознаки різних етапів формування пізнавального інтересу, вміти розглянути у молодших школярів найменшу іскру інтересу до будь-якого виду діяльності, створювати всі умови для того, щоб розпалити її і перетворити на справжній інтерес до науки, знань.

Встановлено, що пізнавальний інтерес лежить в основі допитливості молодшого школяра, бажання проникнути в глиб предмета, що вивчається, зіставити і порівняти його з іншими навчальними предметами, зробити якісь висновки, поставити нові питання. Якщо ці якості не достатньо ефективно розвиваються, та не можна говорити про успішне навчання. Саме пізнавальний інтерес молодшого школяра визначає його активне ставлення до світу, процесу пізнання. При цьому найбільш значущими факторами, що визначають рівень сформованості пізнавального інтересу молодшого школяра, є довільне управління навчальною діяльністю, розвиток сприйняття, мислення, мови, пам'яті, уяви.

3. Теоретичний аналіз дозволив встановити, що позакласна робота є одним із ефективних засобів формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Проведення позакласних заходів сприяє прокладанню мосту між теоретичними знаннями та практичним досвідом, формує професійні якості. Розвиваючий виховний захід сприяє виявленню та розвитку індивідуальних здібностей, розкриттю творчих потенціалів через залучення молодших школярів до реалізації різних проектів. Особливістю позакласної роботи є відсутність будь-яких жорстких регламентацій у виборі засобів та методів. У більшості випадків контроль результатів здійснюється емпірично, заснований на спостереженні за колективом.

Зміст позакласної роботи ґрунтується на ключових компетенціях, сформованих у молодших школярів у процесі навчання та спрямований на придбання додаткових знань та умінь, розвиток пізнавального інтересу.

4. З метою визначення стану сформованості пізнавального інтересу молодших школярів було проведено експериментальне дослідження. Результати комплексного аналізу даних, отриманих у ході спостереження, анкетування та під час проведення методик, дозволили встановити три рівні сформованості пізнавального інтересу молодших школярів: високий (30%), середній (50%), низький (20%). Діагностика показала, що значна частина досліджуваних молодших школярів потребують додаткової роботи з розвитку та формування пізнавальних інтересів.

5. Отримані результати експериментального дослідження дозволили розробити методику формування пізнавального інтересу молодших школярів у позакласній роботі. Методика включала комплекс позакласних заходів, що активізують пізнавальний інтерес до навчальних предметів: українська мова і літературне навчання, математика та Я досліджую світ.

Організаційну та виховну ефективність методики визначало сукупне комбінування методів та прийомів у проведенні кожного виховного заходу. З'ясовано, що підібраний комплекс методів та прийомів, що застосовується у позакласній роботі, сприятиме формуванню пізнавального інтересу молодших школярів, надасть неоціненну допомогу у вихованні школярів, та розширить кругозір учнів за рахунок ознайомлення з додатковою літературою, розвине спостережливість, здатність аналізувати та робити висновки.

6. Складено рекомендації вчителям початкової школи з формування пізнавального інтересу молодших школярів, які складаються з рекомендацій щодо: розвитку позитивного ставлення до вчення, інтересу до навчання; підвищення самостійності молодших школярів у виконанні завдань; стимулювання питань молодшого школяра, звернених до вчителя; розвитку прагнення молодших школярів за власним бажанням брати участь у діяльності та висловлювати свою думку.

Таким чином, мета роботи досягнута, поставлені завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. В. Психологія розвитку: навч. посіб. Харків : ФОП. Панов А. М., 2015. 336 с.
2. Андрусенко Л. Ю., Кришталь А. І. Розвиток пізнавального інтересу до вивчення біології як складова створення здоров'язберігаючого середовища в умовах шкільної освіти. Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти : матеріали регіонального круглого столу (м. Харків, 20 жовт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 6-9.
3. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 380 с.
4. Білоус О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
5. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Наукові записки*. 2014. Т. 162. С. 32-37.
6. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 1999. 19 с.
7. Бойко Т. М. Розвиток творчо-пізнавальної діяльності молодших школярів з використанням інноваційних технологій. *Бібліотека методичних матеріалів*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100acy2-573d.docx.html>.
8. Босенко І. І. Психологічні аспекти розвитку пізнавальної активності у молодших школярів із затримкою психічного розвитку. *Актуальні питання сучасної психології та соціології*. 2014. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6931/1/16.pdf>.
9. Васько О., Горбенко Т. Структура пізнавального інтересу молодших школярів. Дошкільна освіта: від традицій до інновацій : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Суми, 11-12 жовт. 2017 р.). Суми, 2017. С. 157-160.

10. Вербицький В. В. Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/PPOD.pdf>.

11. Вержиховська О. М., Гончарук Н. М., Рудзевич І. Л. Спеціальна методика виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 205 с.

12. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1976. 269 с.

13. Волошина Г. П. Зміст і форми позакласної діяльності,' що сприяють самореалізації творчості учнів сільської школи. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/5/visnuk_27.pdf.

14. Волярська О. С., Лук'янова О. І. Теоретичний аналіз факторів стимулювання студентів до навчальної діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1. С. 65-70.

15. Горчинський С. В. Інтерес до навчального предмету як особливий вид пізнавального інтересу. *Молодь і ринок*. 2008. № 6 (41). С. 139-142.

16. Грицай Н. Б. Методика позакласної роботи з біології. Дистанційний курс : навч. посіб. Рівне : Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, 2010. 164 с.

17. Гущина Н. І., Орлова Т. Г., Кондратова Л. Г. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.

18. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п>.

19. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

20. Желанова В. В., Теплинська В. В. Засоби стимулювання пізнавальних інтересів учнів першого класу. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. URL:

<http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11zvvpuk.pdf>.

21. Железняк Л. О. Ігрова діяльність як поліфункціональний прийом в методиці викладання іноземної мови. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/np/pdf/67.pdf>.

22. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 112 с.

23. Захаров С. В. Формування пізнавальних інтересів учнів основної школи у процесі позакласної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2001. 21 с.

24. Карнаухова А. В., Самченко І. В. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі початкової школи. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 279-283.

25. Касянова Г. В. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей учнів на уроках фізики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 59. С. 56-61.

26. Киричук О. І. Навчальні інтереси молодших школярів. Київ : Рад. школа, 1982. 128 с.

27. Кобаль В. І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів при вивченні історії України засобами краєзнавства : монографія. Мукачево : Середняк Т. К., 2014. 229 с.

28. Кондрашова Л. В., Лаврентьева О. О., Зеленкова Н. І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.

29. Кравчук Л. В. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. *Сучасна школа України*. 2012. № 2. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2421/1/Krravchuk_L_3.pdf.

30. Крамська А. М. Активізація пізнавальної діяльності та розвиток творчих здібностей учнів на уроках біології. *Методична проблема*. URL: http://annakramskaya.blogspot.com/p/blog-page_4.html.

31. Кутіщенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія : практикум. Київ : Каравела, 2009. 247 с.

32. Лелюх-Степанчук О. О. Особливості емоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 140-144. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2018/29.pdf.
33. Литвиненко І. П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. Київ : Просвіта, 2002. 316 с.
34. Мартинюк І., Соболева Н. Соціальні інтереси: перспективи соціологічного дослідження. *Соціальні виміри суспільства*. 2009. Вип. 1 (12). С. 64-76. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28818/05-Martyniuk.pdf?sequence=1>.
35. Мелентьев О. Б. Теорія і методика позашкільної освіти. Умань : АЛІМІ, 2013. 182 с.
36. Методи навчання. Вибір методів навчання. Методичні вказівки / укл. С. В. Петриченко. Мелітополь : [б.в.], 2018 32 с.
37. Мешко Г. М Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2010. 200 с.
38. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Саммит-Книга., 2007. 656 с.
39. Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. *Наукові записки*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099927.pdf>.
40. Нікітенко В. А. Сучасні технології проведення позакласної роботи з англійської мови у початковій школі. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. 2012. № 7. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_7.
41. Новик І. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 318 с.
42. Носенко Т. І. Інформаційні технології навчання : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 184 с.
43. Олефір В. П. Психологічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 255 с.

44. Онопрієнко О. В. Проектна діяльність у початковій школі : метод. посіб. Київ : ТОВ «СІТІПРІНТ», 2013. 83 с.

45. Островецька Н. М. Психологічний аспект уроку, аналіз його ефективності. *Народна освіта*. 2006. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/6/statti/2ostroverhova.htm.

46. Пашко Н. Формування пізнавального інтересу молодших школярів у процесі навчання як психолого-педагогічна проблема. *Освіта XXI століття : теорія, практика, перспективи* : матеріали І міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Київ, 18 квіт. 2019 р.). Київ, 2019. С. 214-216.

47. Пашенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка : навч. посіб. Умань : Жовтий О. О., 2014. – 269 с.

48. Пічкур М. О., Демченко І. І., Базильчук Л. В. Методика викладання образотворчого мистецтва: позакласна робота : навч. посіб. Умань : Алмі, 2010. 264 с.

49. Приходько Ю. О., Толмачова О. Є. Розвиток мотиваційної сфери молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 31. С. 140-146.

50. Сабол Д. Психологічне благополуччя першокласника. *Методичний порадник*. 2015. № 6 (750). С. 33-36. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9922/1/D_Sabol_PO_6_IPPO.pdf.

51. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2017. 366 с.

52. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

53. Сікорська Н. Використання інтерактивних технологій навчання на уроках в початковій школі. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх фахівців початкової освіти* : матеріали Всеукр. конф. з проблем вищої освіти і науки (м. Миколаїв, 29 жовт. 2020 р.). Миколаїв, 2020. Вип. 11. С. 79-84.

54. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В. Нова українська школа : методика навчання математики у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на

засадах інтегративного і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2020. 320 с.

55. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

56. Станчик В. В., Коновальчук І. М. Розвиток пізнавальних інтересів учнів початкової школи на нестандартних уроках математики. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи* : матеріали Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф. (м. Житомир, 29 лист. 2022 р.). Житомир, 2022. С 123-126.

57. Супрун М. О. Корекційне виховання учнів допоміжної школи засобами учнівського самоврядування : монографія. Київ : МП «Леся», 2009. 212 с.

58. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. 1977. 668 с.

59. Терлецька Л. Вибір активних методів навчання в організації навчально-пізнавальної діяльності підлітків. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Вип. 29. С. 193-201.

60. Терлецька Л. П. Пізнавальний інтерес як вирішальний чинник діяльнісної активізації учнів. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 111. С. 172-178.

61. Фокіна О. Педагогічний аналіз сформованості пізнавального інтересу молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. URL: <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/504/1/Студентська%20стаття%20-%20Фокіна.pdf>.

62. Циганова Ю. Позакласна робота та розвиток соціальних якостей. *Освітні технології*. 2009. URL: <https://osvita.ua/school/method/2889/>.

63. Черепаня Н. І., Короткова М. С. Сутнісні характеристики розвитку пізнавального інтересу дітей дошкільного віку. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4147/1/Essential_characteristics_development_cognitive_interest_preschool_children.pdf.

Додаток А

Анкета для молодших школярів

Рівень пізнавальної активності.

- 1) Чи цікаво тобі під час уроків школі?
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні.
- 2) На уроках у школі, ти:
 - а) завжди сам активно працюєш на уроці;
 - б) відповідаєш тільки тоді, коли питає вчитель;
 - в) не відповідаєш взагалі.
- 3) Що саме тебе цікавить в уроках у школі?
 - а) мені подобається відповідати біля дошки, виконувати вправи;
 - б) виконую завдання, бо це потрібно, подобається, як пояснює вчитель;
 - в) цікаво, коли ми граємо на уроках і вчитель показує картинки.

Рівень самостійної діяльності.

- 4) Коли вчитель дає завдання самостійно, ти:
 - а) швидко та самостійно виконуєш, з інтересом;
 - б) виконуєш з небажанням;
 - в) списуєш у сусіда.

Вміння долати труднощі.

- 5) Коли під час виконання самостійної роботи, ти зустрічаєшся з труднощами:
 - а) намагаєшся самостійно розібратися, без допомоги вчителя;
 - б) звеш вчителя;
 - в) припиняєш виконання завдання.